

**БАЯН-ӨЛГИЙ АЙМГИЙН
СТАТИСТИКИЙН ХЭЛТЭС**

**БАЯН-ӨЛГИЙ АЙМГИЙН
ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН САЛБАР**

/2012 он/

Өлгий хот 2013 он

АГУУЛГА

I. Оршил	3
I.1 Нэр томъёоны товч тайлбар, тодорхойлолт	4
I.2 Эдийн засагт ХАА-н салбарын эзлэх байр суурь	7
I.3 Газар тариалангийн салбарын үйлдвэрлэлт	9
II. Мал аж ахуй	
II.2 2012 оны мал тооллогын дүн	10
II.2.1 Малын хэрэглээний зарлага	17
II.2.2 Төл бойжилт	20
II.2.3 Том малын зүй бус хорогдол	24
II.2.4 Иргэдийн малын бүлэглэлт	27
II.2.5 Шинээр гаргасан, засварласан худгийн тайлан	28
II.2.6 Малжуулалтын талаар авсан арга хэмжээ	30
II.2.7 Малын тэжээлийн үйлдвэрлэлт, хангамж	30
II.2.8 Малчдын нийгэм, ахуйн үзүүлэлт	32
II.2.9 Малчдын тоо, насны бүлгээр	34
II.2.10 Малтай өрх, малчин өрх	35
II.2.11 ХАА-н салбарын ажиллах хүч	37
III. Газар тариалан	
III.1 Тариалсан талбай	38
III.2 Хураасан ургац	38
IV. Дүгнэлт	40

_____ о О о _____

Танилцуулгыг хянан, тохиосон:

Х.Бахыт

Танилцуулгыг нэгтгэн боловсруулсан:

Н.Манаргүл

Санал хүсэлт байвал доорх
хаягаар холбоо барина уу.

Баян-Өлгий аймгийн Статистикийн хэлтэс
Засаг даргын тамгын газрын байр

E-mail: stat-bel@mongol.net

Утас: 70422432 ,70422322

Интернет хаяг: [//www.nso.mn/bayan-ulgii/](http://www.nso.mn/bayan-ulgii/)

Баян-Өлгий аймгийн Статистикийн хэлтэс
Өлгий хот, 2013 оны 6-р сар

РШИЛ

Хөдөө аж ахуйн салбарын үйл ажиллагаа нь бусад хүчин зүйлээс илүүтэйгээр байгаль, цаг агаараас хамааралтай бөгөөд үйлдвэрлэсэн бүтээгдэхүүн нь үндсэндээ хүн амын хүнсний хэрэглээ, боловсруулах үйлдвэрлэлийн болон үйлчилгээний салбарын түүхий эдийн хэрэглээг хангахад чиглэгддэг.

Дэлхийн олон улс орнуудын нэгэн адил манай улсын эдийн засгийн хөгжилд хөдөө аж ахуйн салбар нь ихээхэн чухал байр эзэлдэг салбарын нэг юм.

Энэ удаагийн танилцуулгад мал аж ахуйн, газар тариалангийн салбарын 2012 оны төлөв байдлыг нэгтгэн тусгалаа.

“Монгол Улсын Үндсэн хууль”-нд “Мал сүрэг”-ийг үндэсний баялаг мөн гэж хуульчлан зааж, мал тооллогыг улсын хэмжээнд жил бүр зохион байгуулж, үр дүнг нь макро түвшинд хийгддэг тооцоо, судалгаанд ашиглаж, салбарын талаар удирдлагын шийдвэр гаргах мэдээллийн гол эх үүсвэр болгон ашиглаж байна.

“Статистикийн тухай” Монгол Улсын хуулийн 7 дугаар зүйлийн 1 дэх заалт, Монгол Улсын Засгийн газрын 2003 оны 224 дүгээр тогтоолын дагуу Үндэсний Статистикийн хороо мал, тэжээвэр амьтад, тэжээлийн тооллогыг 2012 оны 12 сарын 7-ноос 17-ны өдрүүдэд улсын хэмжээнд зохион байгуулж, явууллаа.

Малын 2012 оны тооллогын маягтыг өмнөх жилүүдийн тооллогоос арай хураангуй байдлаар өөрчилэн шинэчилж, зааврын дагуу явуулж, үр дүнг нэгтгэн гаргалаа.

Энэхүү танилцуулгад малын 2012 оны тооллогын дүнг нэгтгэн дүгнэснээс гадна мал аж ахуйн салбарын бүтээгдэхүүн, голлох нэр төрлийн түүхий эд үйлдвэрлэлийн хэмжээ, шинээр гаргасан, уст цэг, малжуулалтын талаархи мэдээллийг тусган орууллаа.

Түүнчлэн уг танилцуулгад газар тариалангийн салбарын үндсэн үзүүлэлтүүд болох тариалсан талбай, хураасан ургац, га-гийн ургацын талаарх мэдээллийг жилийн дүнгээр нэгтгэн тусгасан болно.

Салбарын бүтцээр анхдагч салбар буюу хөдөө аж ахуйн салбар, үүн дотроо мал аж ахуйн салбар 1999 он хүртэл ДНБ-ий 30-40 орчим хувийг үйлдвэрлэж, 2000 оноос хойш хөдөө аж ахуйн салбарт учирсан байгалийн гамшиг, үйлдвэрлэл, үйлчилгээний салбарын өсөлтөөс шалтгаалж, хөдөө аж ахуйн салбарын ДНБ-д эзлэх хувийн жин буурч, үйлдвэрлэл, үйлчилгээний салбарын хувийн жин өссөөр байна.

Хөдөө аж ахуйн салбар, үүний дотор мал аж ахуйн салбарын үйлдвэрлэл нь боловсруулах аж үйлдвэрийн салбарын хүнсний бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл, нэхмэл эдлэл үйлдвэрлэлийн салбарын түүхий эдийг нийлүүлж, боловсруулах салбар болон үйлчилгээний салбарын үйлдвэрлэлийн өсөлтийг хангах, газар тариалангийн салбар нь хүн амыг аюулгүй баталгаат хүнсээр хангах үндсэн нөхцөл нь болсоор байна.

Манай аймгийн хөдөө аж ахуйн салбарын өнөөгийн байдалд дүгнэлт хийж, цаашид авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээг боловсруулах, төлөвлөхөд энэхүү танилцуулга, судалгааны материал суурь мэдээлэл нь болно гэдэгт итгэж байна.

НЭР ТОМЬЁОНЫ ТОВЧ ТАЙЛБАР, ТОДОРХОЙЛОЛТ

Малтай өрх. Малыг ахуй амьдралдаа туслах чанарын үүрэгтэй өсгөн үржүүлдэг өрх

Малчин өрх. Жилийн 4 улирлын туршид малаа маллаж, малын ашиг шим нь тэдний амьжиргааны эх үүсвэр нь болж байгаа өрх

Малчид. Жилийн 4 улирлын туршид мал аж ахуй эрхэлж, малын ашиг шим нь тэдний амьжиргааны эх үүсвэр болж байгаа 16 ба түүнээс дээш насны хүмүүсийг хэлнэ.

Бодод шилжүүлэх коэффициент:

1 адуу, үхэр – 1 бод
1 тэмээ - 1.5 бод
6 хонь - 1 бод
8 ямаа - 1 бод

Бодод шилжүүлэх коэффициентийг таван төрлийн малыг нэг төрлийн малд шилжүүлэн малын өсөлт, бууралтыг гаргах, үр ашгийг тооцоход ашиглана.

Бог малд буюу хонин толгойд шилжүүлэх коэффициент:

1 тэмээ - 5 хонь
1 адуу - 7 хонь
1 үхэр - 6 хонь
1 хонь - 1 хонь
1 ямаа - 0.9 хонь

Богд шилжүүлэх коэффициентийг малын тэжээлийн хүрэлцээ, хангамж, бэлчээрийн даацыг тодорхойлон гаргахад ашиглана.

Нас гүйцсэн мал. Малын төрөл бүр дээр дараах насны малыг хамруулна.

Тэмээ – 4 настай, 5 ба түүнээс дээш настай
Адуу – 3 настай, 4 ба түүнээс дээш настай
Үхэр – 2 настай, 3 ба түүнээс дээш настай
Бог мал – тухайн жилийн төл малаас бусад насны мал

Өсвөр насны мал

Тэмээ-Өмнөх оны төл, 2, 3 настай
Адуу- Өмнөх оны төл, 2 настай
Үхэр- Өмнөх оны төл

Төл мал. Тухайн жилийн төлийг хэлнэ.

Бэлэн хээлтэгч. Малын төрөл бүр дээр нас гүйцсэн эм малыг хамруулна.

Малын тоо, толгойн өсөлт. Оны эцсийн малаас оны эхний малыг хасч, малын тооны өөрчлөлтийг тоогоор илэрхийлнэ. Оны эцсийн малын тоог оны эхний малын тоонд харьцуулан 100-гаар үржүүлж, өсөлт, бууралтыг хувиар илэрхийлнэ.

Малын өсөлтийн **орлого тал** нь төл бойжилт, **зарлага тал нь** хэрэглээний зарлага, том малын зүй бус хорогдол байна.

Төллөлтийн хувь. Төллөсөн хээлтэгчийн тоог оны эхний хээлтэгчийн тоонд харьцуулан, 100 –гаар үржүүлэн тооцно.

Бойжилтын хувь. Бойжсон төлийн тоог нийт гарсан төлийн тоонд харьцуулан 100–гаар үржүүлэн тооцно.

100 эхээс бойжуулсан төл. Бойжуулсан төлийн тоог оны эхний хээлтэгч малын тоонд харьцуулан 100-гаар үржүүлэн тооцно.

Хээлтэгч, хээлтүүлэгчийн тохироо. Хээлтэгч малын тоог хээлтүүлэгч малын тоонд харьцуулж, тооцно.

1 хээлтүүлэгчид ногдох хээлтэгчийн тооны норм нь:

Буур - 20-25, Азарга - 12-15, Бух - 35-45,
Хуц, ухна - 25-30

Том малын зүй бүс хорогдолд өвчний (халдвартай, халдваргүй) хорогдол, гэнэтийн аюулын (цас зуд, үер ус, гал түймэр, аянга цахилгаан зэрэг) хорогдол, бусад шалтгааны (малын хариулга, арчилгаа маллагаатай холбогдон гарсан) хорогдлыг хамруулна.

Том малын зүй бүс хорогдлын оны эхний малд эзлэх хувь. Зүй бусаар хорогдсон том малын тоог оны эхний малын тоонд харьцуулан 100-гаар үржүүлэн тооцно.

Малын хэрэглээний зарлага.

Оны эхний малын тоон дээр бойжуулсан төлийг нэмж, том малын зүй бүс хорогдол, оны эцсийн малын тоог хасч, тооцно.

Малын хашааны хангамж. Хашааны хангамжийг гаргахдаа хашааны багтаамжийг малын тоонд харьцуулж тооцно. Бод малын хашааны хангамжийг гаргахдаа бодын хашааны багтаамжийг үхрийн тоонд, харин бог малынхыг богийн хашааны багтаамжийг бог малын /хонь, ямааны/ тоонд харьцуулж тооцно.

Тэжээл хангамж. Тэжээлийн хангамжийг гаргахдаа тэжээлийн нэгжид шилжүүлсэн тэжээлийн хэмжээг хонин толгойд шилжүүлсэн малын тоонд харьцуулан тооцно. Малын тэжээлийн хангамж, бэлчээрийн даацыг гаргахдаа малыг хонин толгойд шилжүүлснээр тооцно.

Тэжээлийн нэгжид шилжүүлэх коэффициент. Бэлтгэсэн тэжээл нь илчлэг, чанарын байдлаараа харилцан адилгүй байдаг учраас нэг тэжээлийн нэгжид шилжүүлж тэжээлийн хангамжийг гаргана. Үүний тулд:

Хадлан өвс -0.45, Таримал тэжээл -0.35, Даршны ургамал-0.25,

Гар тэжээл, хужир шүү -1.00, Төмс ногооны хаягдал -0.22,

Үр тарианы хаягдал -0.90, Лай -0.40, Сүрэл -0.25

гэсэн итгэлцүүрүүдийг ашиглан тэжээлийн нэгжид шилжүүлнэ.

Тариалангийн талбай . Хөдөө аж ахуйн таримал ургамлыг тариалсан талбайг

хэлнэ. Тариалангийн талбайг тариалсан талбай, хураасан талбай, өнжсөн талбай, уринш боловсруулсан талбай гэж ангилна.

Тариалсан талбай. Тухайн жилд үр суулгасан газрын нийт талбайн хэмжээг хэлнэ.

Хураасан талбай. Тухайн жилд ургацыг хурааж авсан газрын нийт талбайн хэмжээг хэлнэ.

Га-гийн ургац. Талбайн нэг нэгжээс /1 га-гаас/ авах газар тариалангийн бүтээгдэхүүний /ургацын/ хэмжээ бөгөөд га-гийн ургацыг тодорхойлохдоо тухайн төрлийн ургамлын хурааж авсан бүх ургацыг тариалсан талбайн хэмжээнд нь харьцуулж тодорхойлно.

Нийт ургац. Тухайн жилд газар тариалангийн үйлдвэрлэл эрхэлж үйлдвэрлэсэн нийт бүтээгдэхүүний хэмжээ, өөрөөр хэлбэл, тариалсан бүх талбайгаас хураан авсан үр тариа, төмс, хүнсний ногоо, жимс жимсгэнэ, малын тэжээл, техник, тосны ургамал зэрэг ургамал тус бүрийн төрлөөр нэмж гаргасан нийт ургацын хэмжээ болно.

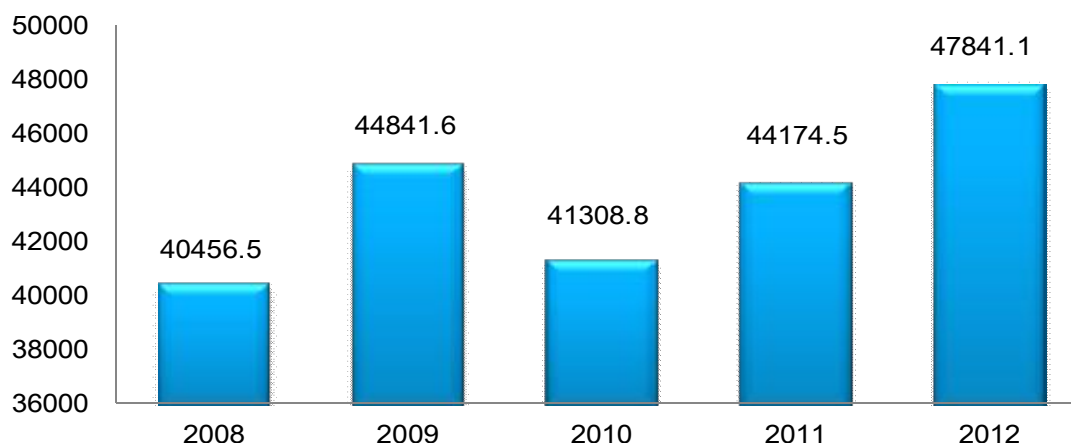
ЭДИЙН ЗАСАГТ ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН САЛБАРЫН ЭЗЛЭХ БАЙР СУУРЬ

2012 онд цаг агаарын байдал тааламжтай байж оны эцэст тоолуулсан малын тоо 8.3 хувиар өсөж хөдөө аж ахуйн салбарын нэмэгдэл өртөг 8.3 хувь буюу 3666.6 сая төгрөгөөр өслөө. Өнгөрсөн жилийн цаг агаарын байдлаас шалтгаалж, малын тоо өсөж, зүй бусаар хорогдсон малын тоо буурч, мал аж ахуйн голлох үйлдвэрлэл болох бойжуулсан төлийн тоо өсөж, мөн малын үнэ болон малын арьс, ширний үнэ өссөн нь хөдөө аж ахуйн салбарын нэмэгдэл өртгийн энэхүү өсөлтөнд голлон нөлөөлсөн байна.

АЙМГИЙН ДНБ БОЛОН ХАА-Н САЛБАРЫН НЭМЭГДЭЛ ӨРТӨГ, ЭЗЛЭХ ХУВЬ, ХЭМЖЭЭ

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	/сая.төг/	
							2012/2011 %	Зөрүү
Бүгд	60621.3	72374.1	79181.3	81623.3	104679.0	113367.5	108.3	8688.5
ХАА, ойн аж ахуй, ан агнуур	37418	40457	44841.6	41309	44174.5	47841.1	108.3	3666.6
ДНБ-ий дүндээ эзлэх хувь	61.7	55.9	56.6	50.6	42.2	42.2	100.0	0.0

ХАА-Н САЛБАРЫН НЭМЭГДЭЛ ӨРТӨГ /САЯ.ТӨГ/

Салбарын бүтцээс үзвэл анхдагч салбар буюу хөдөө аж ахуйн салбар, үүний дотроо мал аж ахуйн салбар аймгийн ДНБ-ний 60-70 орчим хувийг үйлдвэрлэж, 2006 оноос хойш хөдөө аж ахуйн салбарт учирсан байгалийн гамшиг, жижиг дунд үйлдвэр, үйлчилгээний салбарын өсөлтөөс шалтгаалж, хөдөө аж ахуйн салбарын ДНБ-нд эзлэх хувийн жин буурч, үүний оронд үйлдвэрлэл, үйлчилгээний салбарын хувийн жин өссөж байна.

Мах, нядалгааны жингээр 2012 онд 5953.7 тн мах, 20722 тн сүү, 212 тн ноолуур, 638.2 тн хонины ноос, 7.7 тн хөөвөр, 9.5 тн хялгас, 34 тн эм ноос, 163.1 мянган ширхэг арьс, шир үйлдвэрлэсэн нь 2011 оныхоос мах 33.6 хувь буюу 3010.6 тн-оор, арьс, шир 32.8 хувь буюу 79.7 мянган ширхэгээр буурч, ноос, ноолуур 12.7 хувь буюу 103.1 тн-оор, сүү 0.7 хувь буюу 147.1 тн-оор нэмэгдлээ.

**МАЛ АЖ АХУЙН БҮТЭЭГДЭХҮҮНИЙ ҮЙЛДВЭРЛЭЛТ,
БИЕТ ХЭМЖЭЭГЭЭР**

	2010	2011	2012	2012/2011	
				%	Зөрүү
Мах, нядалгааны					
жингээр, тн	10845.2	8964.3	5953.7	66.4	-3010.6
Тэмээний	128.2	141.7	72.4	51.1	-69.3
Адууны	1515.8	1189.7	842.2	70.8	-347.5
Үхрийн	2596.9	2290.2	1542.5	67.4	-747.7
Хонины	4246	3349.9	2059.3	61.5	-1290.6
Ямааны	2358.3	1992.8	1437.3	72.1	-555.5
Сүү, тн	14461.3	20574.9	20722	100.7	147.1
Ингэний	47.5	69.6	72.6	104.3	3
Гүүний	1121.2	1837.5	2093.7	113.9	256.2
Үнээний	9908.3	13807.3	13778.8	99.8	-28.5
Хонины	1279.5	1429.4	1521.3	106.4	91.9
Ямааны	2104.8	3431.1	3255.6	94.9	-175.5
Ноос, ноолуур, тн	932.1	812.7	915.8	112.7	103.1
Тэмээний ноос	13.9	13.6	14.4	105.9	0.8
Хонины ноос	660.1	578.9	638.2	110.2	59.3
Ямааны ноолуур	208.5	177.2	212	119.6	34.8
Эм ноос	33.4	28.4	34	119.7	5.6
Хөөвөр	7.3	6.6	7.7	116.7	1.1
Хялгас	8.9	8.0	9.5	118.8	1.5
Арьс, мян, шир	402.5	242.8	163.1	67.2	-79.7
Тэмээ	0.3	0.4	0.2	50.0	-0.2
Адуу	10.3	5.5	4	72.7	-1.5
Үхэр	18.7	10.7	7.1	66.4	-3.6
Хонь	173.3	115	71	61.7	-44
Ямаа	167.9	103.5	75	72.5	-28.5
Хурга	21.3	5.1	3	58.8	-2.1
Ишиг	10.7	2.6	2.8	107.7	0.2

ГАЗАР ТАРИАЛАНГИЙН 2012 ОНЫ БҮТЭЭГДЭХҮҮН

(үнэ сая төг)

	Дундаж үнэ (мян.төг)	Бүгд		Хувийн аж ахуй		Бусад	
		тонн	үнэ	тонн	үнэ	тонн	үнэ
Үр тариа							
Буудай	102.2						
Арвай	149.9	34.0	5.1	34.0	5.1		
Овьёос	74.2						
Хөх тариа	175.5	36.0	6.3	24.0	4.2	12.0	2.1
Бусад	150	18.0	2.7	18.0	2.7		
Дүн		88.0	14.1	76.0	12.0	12.0	2.1
Төмс	120	4050	486.0	3887.7	466.5	162.3	19.5
Хүнсний ногоо							
Байцаа	1.2	976.9	1.2	909.1	1.1	67.8	0.1
Манжин	1.1	293.2	0.3	258.4	0.3	34.8	
Лууван	0.9	301.6	0.3	286.8	0.3	14.8	
Сонгино	1.1	50.3	0.1	50.3	0.1		
Сармис	2.5						
Өргөс.хэмх	2.0	31.1	0.1	30.5	0.1	0.6	
Ул. лооль	2.0	32.9	0.1	32.4	0.1	0.5	
Тарвас	1.0						
Бусад	1.2	5.0		5.0			
Дүн		1691.0	2.0	1572.5	1.8	118.5	0.1
Малын тэжээл							
Хадлан	35.0	58394.0	2043.8	56974.0	1994.1	1420.0	49.7
Гар тэжээл	29.9	5477.0	163.8	5477.0	163.8		
Таримал тэжээл	52.0	4865.0	253.0	4418.4	229.8	446.6	23.2
Даршны ургамал	42.3						
Хужир	22.5						
Сүрэл	17.2						
Дүн		68736.0	2460.5	66869.4	2387.6	1866.6	72.9
Жимс, жимсгэнэ							
Чацаргана	746	2.6	1.9	2.6	1.9		
Үхрийн нүд	641						
Алим	330	7.1	2.3	7.1	2.3		
Бусад	720	4.2	3.0	4.2	3.0		
Дүн		13.9	7.3	13.9	7.3		
Дүн			2969.9		2875.3		94.6

2012 ОНЫ МАЛ ТООЛЛОГЫН ДҮН МАЛ, ТЭЖЭЭВЭР АМЬТДЫН ТОО, СҮРГИЙН БҮТЭЦ

Малын тоо. 2012 оны жилийн эцсийн мал тооллогын дүнгээр малын тоо 1410.5 мянган толгойд хүрч, өмнөх оныхоос 8.3 хувиар буюу 107717 толгойгоор өслөө. Үүнд тэмээ 200 толгойгоор, адуу 3173 толгой, үхэр 6383 толгой, хонь 67465 толгой, ямаа 30496 толгойгоор тус тус нэмэгдэв. Өнгөрсөн онтой харьцуулахад 2012 онд бүх сумдад малын тоо 2.2-17.9 хувь буюу 1008-14906 толгойгоор өссөн байна.

2012 онд нийт 37.9 мянган сарлаг тоологдсон нь нийт үхэр сүргийн 43.5 хувийг эзэлж байна.

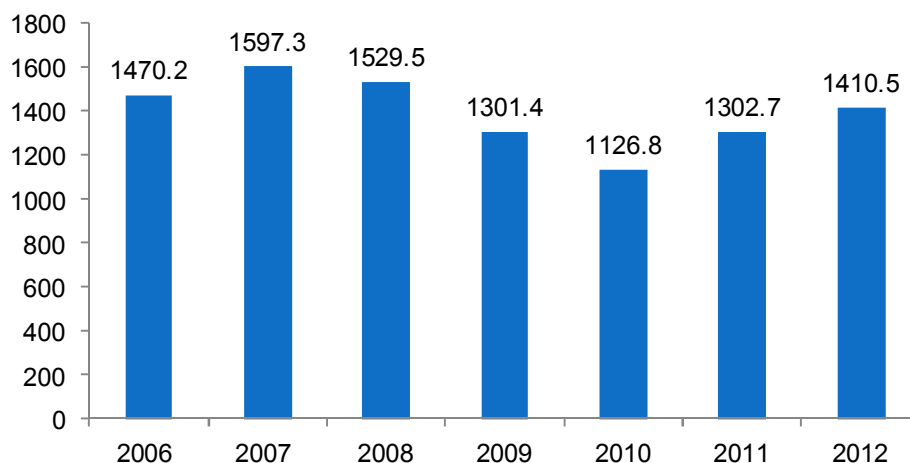
МАЛЫН ТОО, ТӨРЛӨӨР

	2008	2009	2010	2011	2012	/толгойн тоогоор/	
						2012/2011 %	зөрүү
Бодоор /мян.тол/	346.0	295.1	261.0	302.6	326.5	107.9	23.9
Толгойн тоо	1529562	1301457	1126859	1302786	1410503	108.3	107717
Тэмээ	3946	3865	3766.0	3992.0	4192.0	105.0	200
Адуу	59677	50953	43451	48532	51705	106.5	3173
Үхэр	82200	70703	66049	80815	87198	107.9	6383
Хонь	605038	524340	459834	506911	574376	113.3	67465
Ямаа	778701	651596	553759	662536	693032	104.6	30496

МАЛЫН ТОО, СУМААР

	2008	2009	2010	2011	2012	2012/2011	
						%	зөрүү
Алтай	103443	104208	105123	110788	122834	110.9	12046
Алтанцөгц	86751	46821	40322	51472	59338	115.3	7866
Баяннуур	130758	96686	79979	97183	108243	111.4	11060
Бугат	90636	60299	50307	60706	61714	101.7	1008
Булган	126740	127311	59033	75666	81075	107.1	5409
Буянт	79803	64697	67146	74208	87501	117.9	13293
Дэлүүн	150910	148120	145026	166481	180361	108.3	13880
Ногооннуур	150808	121740	98557	111144	114603	103.1	3459
Сагсай	108774	91545	79535	90859	102663	113.0	11804
Толбо	82966	79011	85398	104146	119052	114.3	14906
Улаанхус	179439	146170	124056	135770	144615	106.5	8845
Цэнгэл	201637	185802	165730	195119	199362	102.2	4243
Өлгий	18940	16506	16421	17243	19556	113.4	2313
Цагааннуур	17957	12541	10226	12001	9586	79.9	-2415
Дүн	1529562	1301457	1126859	1302786	1410503	108.3	107717

МАЛЫН ТОО

2012 онд улсын хэмжээнд нийт 40920.9 мянган толгой мал тоологдсны 3.4 хувийг манай аймаг эзэлж байна. Үүнээс, тэмээ 1.4 хувь, адуу 2.2 хувь, үхэр 3.4 хувь, хонь 3.2 хувь, ямаа 3.9 хувийг тус тус эзэлж байна.

МАЛЫН ТОО, УЛСЫН ДҮНД ЭЗЛЭХ ХУВЬ

	/мян.тол/								
	Малын тоо /Аймгийн дүнгээр/			Малын тоо /Улсын дүнгээр/			Улсын дүнд эзлэх %		
	2010	2011	2012	2010	2011	2012	2010	2011	2012
Бодоор	261.0	302.6	326.5	8649.5	9476.0	10592.2	3.0	3.0	3.1
Толгойн тоо	1126.8	1302.7	1410.5	32729.5	36335.8	40920.9	3.4	3.6	3.4
Тэмээ	3.7	4.0	4.2	269.6	280.1	305.8	1.4	1.4	1.4
Адуу	43.4	48.5	51.7	1920.3	2112.9	2330.4	2.3	2.3	2.2
Үхэр	66.0	80.8	87.2	2176	2339.7	2584.6	3.0	3.5	3.4
Хонь	459.8	506.9	574.4	14480	15668.5	18141.4	3.2	3.2	3.2
Ямаа	553.7	662.5	693.0	13883.2	15934.6	17558.7	4.0	4.2	3.9

ХУВИЙН МАЛЫН ТООНЫ ӨӨРЧЛӨЛТ

	1990	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009
Малтай өрхийн тоо	13465	14456	15402	15499	15194	15126	14998	14930
Бодоор	220439	365950	340924	313287	344642	370964	344469	293285
Толгойн тоо	607645	1255345	1299891	1312821	1461284	1589765	1523058	1296751
Тэмээ	5012	8445	6943	4283	4252	4283	3943	3863
Адуу	58812	78561	67905	56979	61263	64982	59091	50453
Үхэр	84156	118199	95975	80423	88679	94791	82163	70671
Хонь	299884	606131	611910	553644	598459	637282	601633	521362
Ямаа	159781	444009	517158	617492	708631	788427	776228	650402

	2010	2011	2012	2012/1990		2012/2011	
				%	Өсөлт(-,+)	%	Өсөлт(-,+)
Малтай өрхийн тоо	13862	13858	13520	100.4	55	97.6	-338
Бодоор	253951	293760	326556	148.1	106117	111.2	32796
Толгойн тоо	1122835	1298851	1406887	231.5	799242	108.3	108036
Тэмээ	3764	3989	4190	83.6	-822	105.0	201
Адуу	43077	48160	51326	87.3	-7486	106.6	3166
Үхэр	66019	80785	87154	103.6	2998	107.9	6369
Хонь	457245	504472	572086	190.8	272202	113.4	67614
Ямаа	552730	661445	692131	433.2	532350	104.6	30686

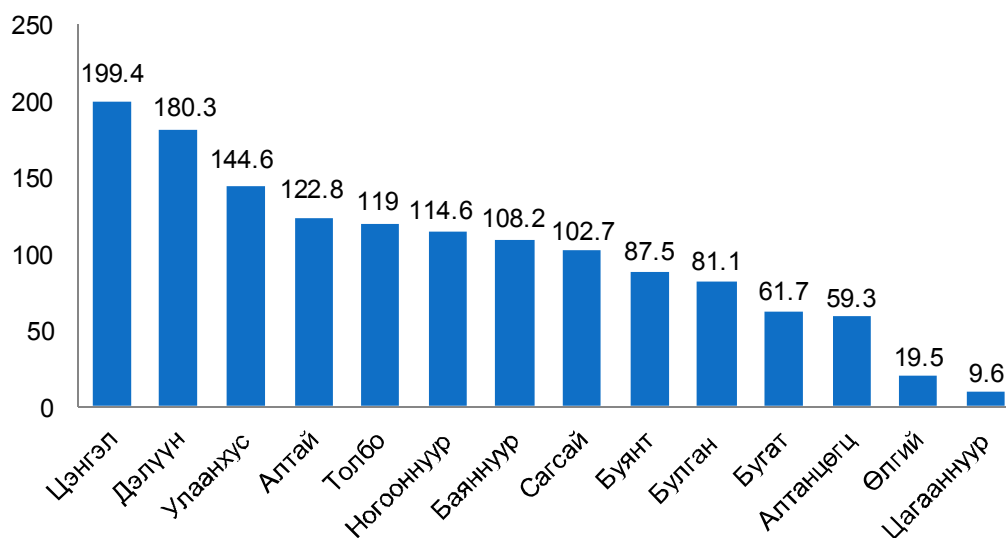
НИЙТ СҮРЭГТ ТАВАН ТӨРЛИЙН МАЛЫН ЭЗЛЭХ ХУВЬ

	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Тэмээ	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3
Адуу	4.1	3.9	3.9	3.9	3.7	3.7
Үхэр	5.9	5.4	5.4	5.9	6.2	6.2
Хонь	40.1	39.5	40.4	40.8	38.9	40.7
Ямаа	49.6	50.9	50.0	49.1	50.9	49.1
Бүгд	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

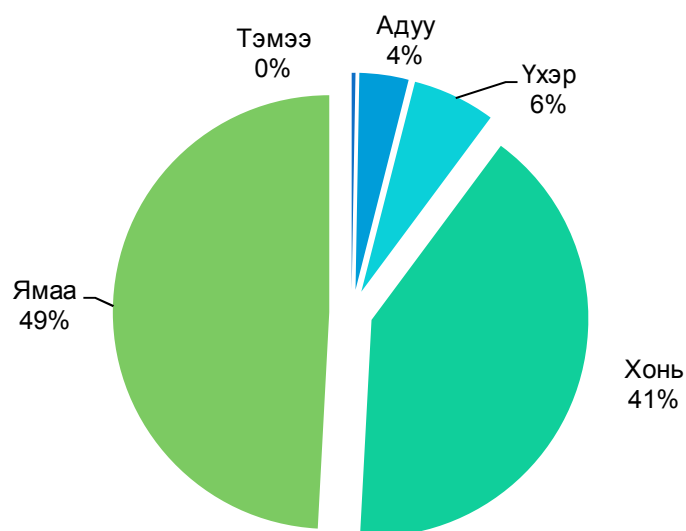
2012 оны малын тоо толгойн өсөлт нь үндсэндээ бог малын өсөлтөөр хангагдсан бөгөөд нийт өсөлтийн 62.6 хувийг хонь, 28.3 хувийг ямаа, 5.9 хувийг үхэр, 2.9 хувийг адууны өсөлт хангасан байна.

Нийт малын сүргийн бүтэцээс харвал 49.1 хувийг ямаа, 40.7 хувь нь хонь, 6.2 хувийг үхэр, 3.7 хувийг адуу, 0.3 хувийг тэмээ тус тус эзэлж байна.

СУМДЫН МАЛЫН ТОО, 2012 ОН, МЯН.ТОЛ

НИЙТ СҮРЭГТ ТАВАН ТӨРЛИЙН МАЛЫН ЭЗЛЭХ ХУВЬ, 2012 ОН

ХЭЭЛТЭГЧ МАЛЫН ТОО

	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Дүн	610244	523087	596729	608769	584396	579504	584869	585170
Ингэ	2749	1037	2102	1912	1672	1544	1430	1061
Гүү	21685	17859	23145	20742	20226	18467	18455	17213
Үнээ	45051	37530	46458	41108	37097	37088	37417	34016
Эм хонь	398136	291993	291630	295682	273099	259297	252584	251504
Эм ямаа	142623	174668	233394	249325	252302	263108	274983	281376

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2012/2011 %
Дүн	637726	681498	664758	602941	519337	566233	626572	110.7
Ингэ	1074	1075	1034	1019	1084	1181	1279	108.3
Гүү	18356	18909	17335	16172	13788	14716	15573	105.8
Үнээ	36785	38853	34579	31193	30544	34998	38083	108.8
Эм хонь	271093	283481	269837	243500	213163	226635	260038	114.7
Эх ямаа	310418	339180	341973	311057	260758	288703	311599	107.9

Хээлтэгч мал нийт малын 44.4 хувийг эзэлж байгаа бөгөөд тэмээн сүргийн 30.5 хувь, адуун сүргийн 30.1 хувь, үхэр сүргийн 43.7 хувь, хонин сүргийн 45.3 хувь, ямаан сүргийн 45 хувийг тус тус эзэлж байна.

Мал аж ахуйн эрдэмтэн судлаачдын үзэж байгаагаар мал аж ахуйн нөхөн үйлдвэрлэлийг хэвийн хэмжээнд байлгахад хээлтэгч мал бод малын хувьд сүргийн 50–55 хувь, бог малын хувьд сүргийн 60–65 хувийг эзэлж байвал

зохимжтой байна гэж үздэг бөгөөд сүүлийн жилүүдэд энэ харьцаа алдагдаж, сүүлийн 5 жилийн байдлаар хээлтэгч малын эзлэх хувь бод малд дунджаар 38.4, бог малд 45.1 хувь байна.

НИЙТ МАЛЫН ТООНД ХЭЭЛТЭГЧИЙН ЭЗЛЭХ ХУВЬ

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2012/2011	
								%	Зөрүү
Дүн	36.6	44.6	51.1	53.5	46.1	43.5	44.4	102.2	1.0
Ингэ	24.8	27.2	26.8	27.1	28.8	29.6	30.5	103.1	0.9
Гүү	26.2	31.7	34.0	37.2	31.7	30.3	30.1	99.3	-0.2
Үнээ	35.9	47.3	48.9	47.2	46.2	43.3	43.7	100.8	0.4
Эм хонь	39.2	46.9	51.5	53.0	46.4	44.7	45.3	101.3	0.6
Эх ямаа	35.5	43.6	52.5	56.2	47.1	43.6	45.0	103.2	1.4

ТӨЛ ӨГӨӨГҮЙ ХЭЭЛТЭГЧ

Сумын нэр	2011	2012	Ү ү н э э с					Оны эхний хээлтэгчид % хэлэх	Өмнөх оноос зөрүү /-,+/
			Тэмээ	Адуу	Үхэр	Хонь	Ямаа		
Алтай	1110	2653	0	64	375	568	1646	2.3	1543
Алтанцөгц	636	3836	0	142	730	1052	1912	3.5	3200
Баяннуур	1064	5070	3	111	167	2084	2705	2.5	4006
Бугат	615	11430	2	339	299	633	10157	2.6	10815
Булган	3453	3168	0	70	145	1777	1176	11.0	-285
Буянт	1940	7312	1	302	747	1701	4561	6.3	5372
Дэлүүн	6352	4696	0	149	621	2188	1738	10.0	-1656
Ногооннуур	19	13739	6	302	1317	385	11729	0.0	13720
Сагсай	787	3964	3	72	153	939	2797	2.1	3177
Толбо	602	4697	0	167	801	473	3256	1.8	4095
Улаанхус	1151	4101	1	34	244	594	3228	2.0	2950
Цэнгэл	295	7628	0	237	979	290	6122	0.4	7333
Өлгий	136	5724	3	347	915	617	3842	1.5	5588
Цагааннуур	1592	911	0	16	57	389	449	34.7	-681
Дүн	19752	78929	19	2352	7550	13690	55318	3.8	59177

ХЭЭЛ ХАЯСАН ХЭЭЛТЭГЧ

	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Дүн	20649	5287	52085	40771	95093	12857	16609	70210
Ингэ	47	23	15	54	58	12	47	26
Гүү	2269	703	5569	2971	5337	1524	1972	3428
Үнээ	1701	822	5859	3494	4873	1739	2207	4242
Эм хонь	9158	1891	11785	9555	22664	3643	3913	11122
Эм ямаа	7474	1848	28857	24697	62161	5939	8470	51392

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2012/2011 %
Дүн	15000	35586	105416	90454	105922	7876	59246	752.2
Ингэ	4	20	9	24	40	3	2	66.7
Гүү	1294	2046	5459	3046	3669	557	362	65.0
Үнээ	1263	2472	6499	2282	2514	428	5126	1197.7
Эм хонь	4134	9041	17446	8463	11392	1047	7046	673.0
Эм ямаа	8305	22007	76003	76639	88307	5841	46710	799.7

2012 онд оны эхний төллөх насны хээлтэгч малын 10.5 хувьтай тэнцэх 59246 толгой мал хээл хаясаны улмаас төл өгөөгүй байна. Хээл хаясан малын тоо 2011 оныхоос 51370 толгойгоор буюу 7.5 дахин нэмэгджээ.

Төл өгөөгүй нийт хээлтэгчийн 75 хувь буюу 59246 нь хээл хаясан хээлтэгч, үлдсэн 25 хувь буюу 19683 нь сувайрсан хээлтэгч байна.

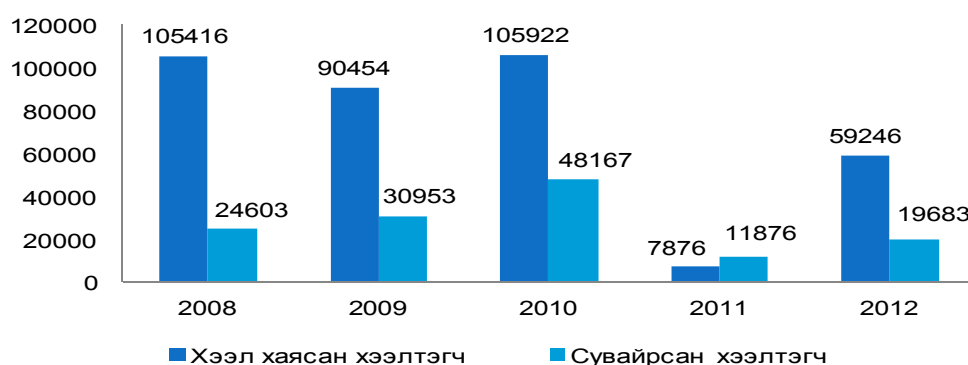
Сувайрсан малын тоо 2010 оныхоос 75.3 хувь буюу 36291 толгойгоор буурчээ.

СУВАЙРСАН ХЭЭЛТЭГЧ

	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Дүн	19699	7807	22376	21300	37026	13179	15463	26113
Ингэ	1444	41	220	39	46	11	25	19
Гүү	5058	1203	3421	1842	3479	1559	2805	2138
Үнээ	6085	1777	4742	3816	4208	2750	3175	3698
Эм хонь	4384	3014	6896	7835	13758	3492	4434	9425
Эм ямаа	2728	1772	7097	7768	15535	5367	5024	10833

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2012/2011 %
Дүн	13943	32706	24603	30953	48167	11876	19683	165.7
Ингэ	17	24	17	3	16	14	17	121.4
Гүү	1480	2101	1908	2086	2493	1181	1990	168.5
Үнээ	2429	4217	4036	3820	4568	2234	2424	108.5
Эм хонь	4155	10556	7317	9097	20293	4027	6644	165.0
Эм ямаа	5862	15808	11325	15947	20797	4420	8608	194.8

ХЭЭЛ ХАЯЛТ, СУВАЙРАЛТ

ХЭЭЛТҮҮЛЭГЧ МАЛЫН ТОО

	1995	2000	2007	2008	2009	2010	2011	2012	<u>2012</u> 2011 %
Буур	96	67	60	54	68	65	76	105	138.2
Азарга	2617	2429	2053	1800	1558	1264	1551	1566	101.0
Бух	3651	2134	2079	1847	1410	1419	1952	1923	98.5
Хуц	7721	6784	7263	7559	6156	5049	5481	6017	109.8
Ухна	5716	5986	8957	9383	7172	5777	7242	7320	101.1
Дүн	19801	17400	20412	20643	16364	13574	16302	16931	103.9

2012 онд 16931 толгой хээлтүүлэгч мал тоологдож 2011 оныхоос 3.9 хувь буюу 629 толгойгоор нэмэгдэв.

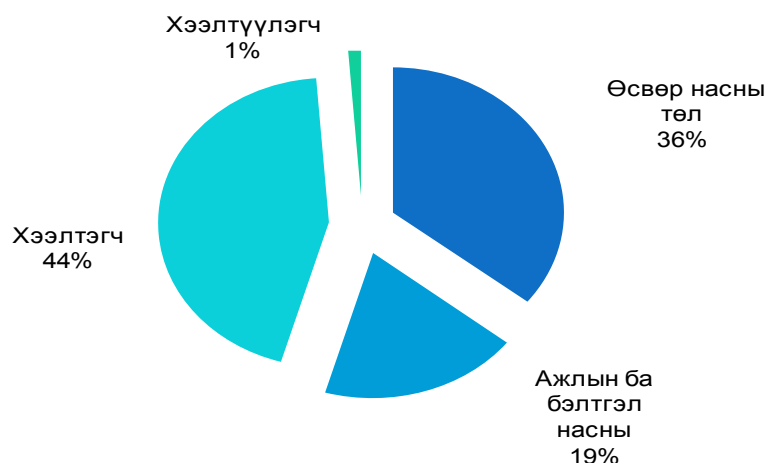
НЭГ ХЭЭЛТҮҮЛЭГЧИД НООГДОХ ХЭЭЛТЭГЧИЙН ТОО

	үржлийн норм	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	<u>2012</u> 2011 %
Ингэ	20-25	17	18	19	15	17	16	12	77.4
Гүү	12-15	10	9	10	10	11	10	10	100.0
Үнээ	35-45	20	19	19	22	22	18	20	111.1
Эм хонь	25-30	39	39	36	39	42	41	43	104.9
Эм ямаа	25-30	39	38	36	43	45	40	43	107.5

Хээлтэгч, хээлтүүлэгчийн тохироо нь бод малын хувьд үржлийн нормоор, харин харин бог малыг хувьд алдагдсан хэвээр байна. Үржлийн нормоор бог малын нэг хээлтүүлэгчид 25-30 хээлтэгч ногдох ёстой атал 43 эм хонь, ямаа ногдож 43.3 хувиар өндөр үзүүлэлт гарч байна.

СҮРГИЙН БҮТЭЦ

	Мянган толгойгоор			Хувиар			Толгой 2012/ 2011	Хувь 2012/ 2011
	2010	2011	2012	2010	2011	2012		
Бүгд	1126.8	1302.7	1410.5	100.0	100.0	100.0	107.8	108.3
Төл өсвөр насны	333.0	471.8	500.5	29.6	36.2	35.6	28.7	106.1
Ажлын ба бэлтгэл насны	260.9	248.4	266.6	23.2	19.1	18.9	18.2	107.3
Хээлтэгч	519.3	566.2	626.5	46.1	43.5	44.3	60.3	110.6
Хээлтүүлэгч	13.6	16.3	16.9	1.2	1.3	1.2	0.6	103.7

СҮРГИЙН БҮТЭЦ, ХУВИАР, 2012 ОН**МАЛЫН СҮРГИЙН БҮТЭЦ, 2012 ОН**

Сумын нэр	Бүгд хувиар	Өсвөр насны төл	Ажлын ба бэлтгэл насны	Хээлтэгч	хээлтүүлэгч
Алтай	100.0	35.2	20.4	43.1	1.3
Алтанцөгц	100.0	30.7	23.3	44.9	1.1
Баяннуур	100.0	37.0	14.2	47.3	1.5
Бугат	100.0	38.3	14.2	46.0	1.5
Булган	100.0	35.1	20.0	43.7	1.2
Буянт	100.0	35.1	20.3	43.3	1.3
Дэлүүн	100.0	28.8	25.0	44.9	1.3
Ногооннуур	100.0	36.2	21.7	40.7	1.4
Сагсай	100.0	33.8	20.2	44.7	1.3
Толбо	100.0	30.1	28.2	40.3	1.5
Улаанхус	100.0	35.8	19.7	43.2	1.2
Цэнгэл	100.0	39.2	16.4	43.2	1.1
Өлгий	100.0	34.3	14.7	50.3	0.7
Цагааннуур	100.0	48.2	7.2	44.1	0.5
Дүн	100.0	35.6	18.9	44.3	1.2

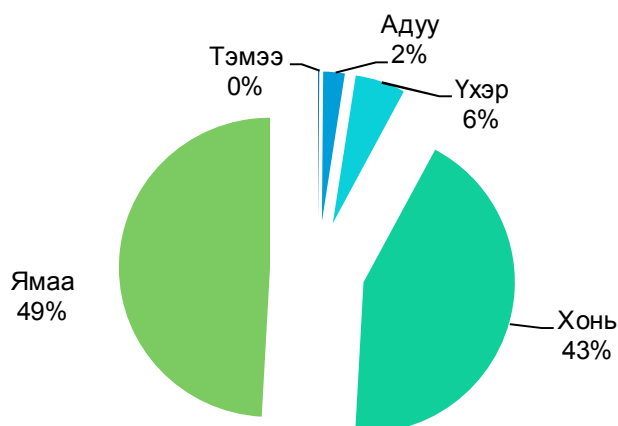
2012 оны байдлаар нийт малын 35.6 хувь буюу 500.5 мянган толгой нь төл, өсвөр насны мал, 18.9 хувь буюу 266.6 мянган толгой нь нас гүйцсэн ажлын ба бэлтгэл насны мал, 44.3 хувь буюу 626.5 мян.толгой нь хээлтэгч мал, 1.2 хувь буюу 16.9 мян.толгой нь хээлтүүлэгч мал байна. 2012 онд нийт малын тоонд хээлтэгчийн эзлэх хувийн жин өмнөх оныхоос 0.8 пунктээр нэмэгдэж, төл, өсвөр насны малын эзлэх хувь 0.6 пункт, ажлын ба бэлтгэл насны мал 0.9 пунктээр, хээлтүүлэгч 0.1 пунктээр тус тус буурсан байна.

Малын хэрэглээний зарлага

2012 онд оны эхний нийт малын 17.6 хувьтай тэнцэх 228642 толгой малыг хэрэглээнд зарцуулсан байна. 2011 оныхоос 2269 толгой буюу 1 хувиар нэмэгдсэн байна. Малтай нэг өрх дундажаар 17 толгой малыг хэрэглээнд

зориулан зарцуулсан бол аймгийн хэмжээний нийт өрхөд харьцуулбал нэг өрх дундажаар 11 толгой малыг хэрэглээндээ зарцуулсан байна.

МАЛЫН ХЭРЭГЛЭЭНИЙ ЗАРЛАГА, ХУВИАР, 2012 ОН

Оны эхний тэмээний 8.1 хувь, адууны 11 хувь, үхрийн 15.3 хувь, хонины 19.4 хувь, ямааны 16.9 хувийг хэрэглээндээ зарцуулсан байна.

Хэрэглээнд зарцуулсан малын 92.1 хувийг бог мал, 7.9 хувийг бод мал эзэлнэ.

Сумаар авч үзвэл малаа хэрэглээндээ хамгийн ихээр зарцуулсан Цэнгэл 43.3 мян.тол, Дэлүүн 22.4 мян.тол, Улаанхус 24.4, Ногооннуур 23.1 мянган толгойг тус тус зарцуулав.

МАЛЫН ХЭРЭГЛЭЭНИЙ ЗАРЛАГА

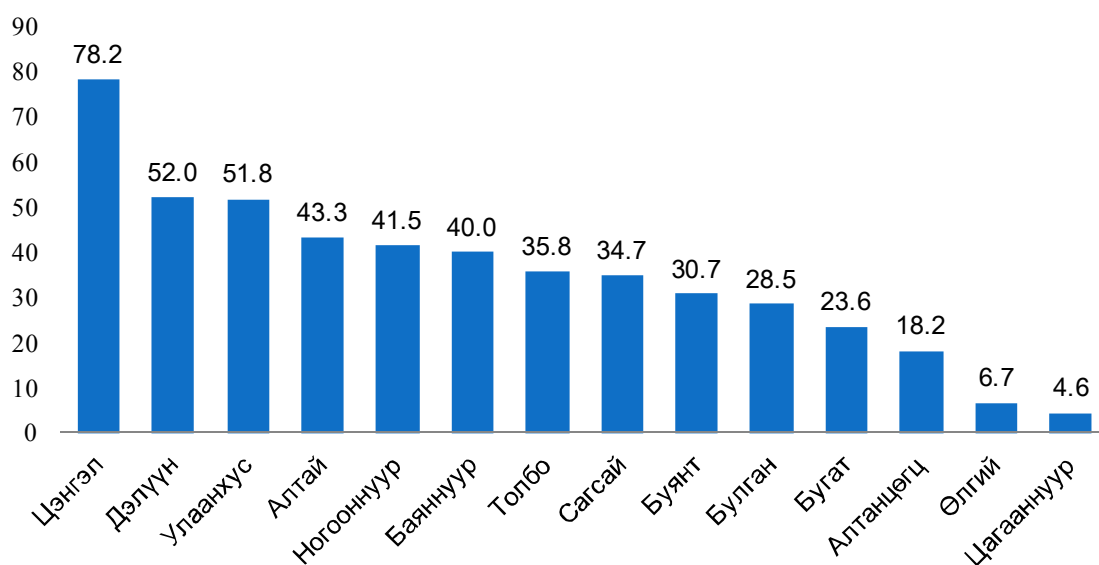
Сумын нэр	2010	2011	2012	Ү ү н э э с				
				Тэмээ	Адуу	Үхэр	Хонь	Ямаа
Алтай	28669	21702	18432	19	570	1194	9348	7301
Алтанцөгц	21218	5880	10014	23	228	312	3366	6085
Баяннуур	17476	17441	10374	22	331	393	3357	6271
Бугат	15126	10416	11715	4	274	609	4775	6053
Булган	10326	8993	14883	39	347	1103	4409	8985
Буянт	16674	12893	11852	8	192	618	5843	5191
Дэлүүн	46373	26250	22388	26	624	1600	9637	10501
Ногооннуур	40369	22370	23125	42	548	982	8023	13530
Сагсай	27403	17265	14948	16	454	767	7088	6623
Толбо	20613	10754	18680	18	392	780	9058	8432
Улаанхус	54877	25478	24428	57	591	1520	12886	9374
Цэнгэл	39663	40160	43289	48	766	2067	18751	21657
Өлгий	876	4899	2402	1	22	317	839	1223
Цагааннуур	4267	1872	2112	0	14	75	982	1041
Дүн	342178	226373	228642	323	5353	12337	98362	112267

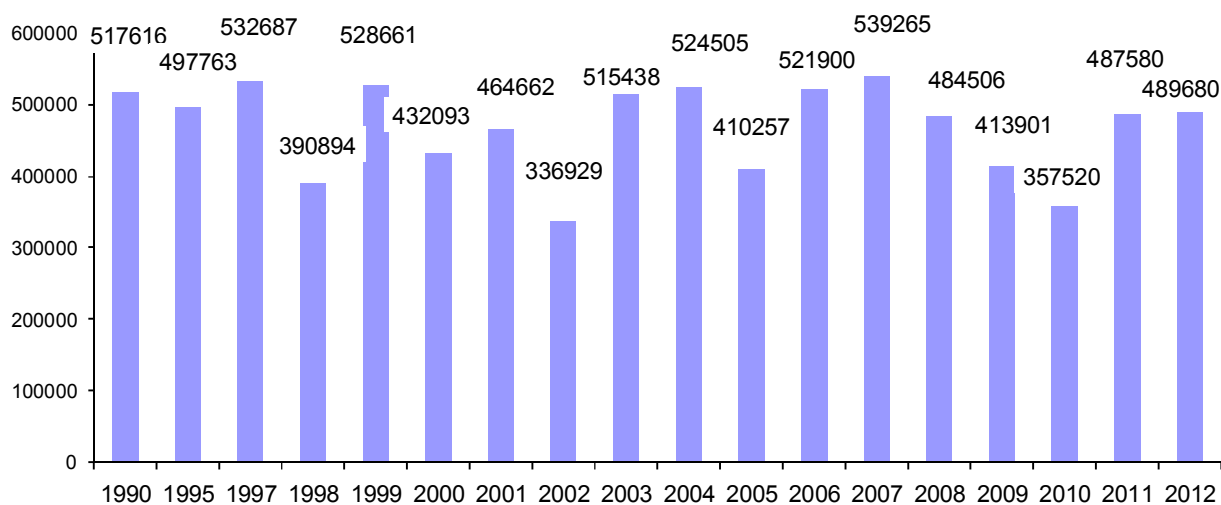
Сумын нэр	Оны эхний малд эзлэх хувь						2012/2011	
	Бүгд	Тэмээ	Адуу	Үхэр	Хонь	Ямаа	%	зөрүү
Алтай	16.6	5.1	9.5	12.5	18.3	16.7	84.9	-3270
Алтанцөгц	19.5	6.0	12.3	14.3	21.4	19.4	170.3	4134
Баяннуур	10.7	5.6	9.4	11.4	12.9	9.8	59.5	-7067
Бугат	19.3	12.5	14.0	19.1	19.3	19.7	112.5	1299
Булган	19.7	7.7	9.5	17.2	25.3	18.9	165.5	5890
Буянт	16.0	5.9	8.5	12.1	15.0	18.8	91.9	-1041
Дэлүүн	13.4	10.4	10.2	14.2	16.3	11.7	85.3	-3862
Ногооннуур	20.8	11.9	12.6	18.7	26.3	19.2	103.4	755
Сагсай	16.5	6.1	10.7	13.1	17.4	16.6	86.6	-2317
Толбо	17.9	23.1	14.7	14.9	18.0	18.4	173.7	7926
Улаанхус	18.0	9.2	12.4	16.8	20.8	15.8	95.9	-1050
Цэнгэл	22.2	8.3	11.9	19.2	23.4	22.3	107.8	3129
Өлгий	13.9	3.4	4.3	10.4	19.9	13.0	49.0	-2497
Цагааннуур	17.6		6.5	16.1	17.4	18.4	112.8	240
Дүн	17.6	8.1	11.0	15.3	19.4	16.9	101.0	2269

2012 оны байдлаар оны эхний нийт төллөх насны хээлтэгчийн 88.6 хувь буюу 501822 толгой эх мал төллөж гарсан төлийн 97.6 хувийг буюу 489680 төл бойжуулав. Бойжсон төлийн тоо 2011 оныхоос 2100 толгойгоор буюу 0.4 хувиар нэмэгджээ.

Төл бойжилт

БОЙЖУУЛСАН ТӨЛ, СУМААР, /МЯН.ТОЛ/

БОЙЖУУЛСАН ТӨЛ, ТОЛГОЙГООР, ОЛОН ЖИЛЭЭР**БОЙЖУУЛСАН ТӨЛ, ОЛОН ЖИЛЭЭР**

Он	Бүгд	Ботго	Унага	Тугал	Хурга	Ишиг
1990	517616	1050	12040	33989	350970	119567
1995	497763	771	15210	33553	281715	166514
1997	532687	862	16167	38279	288883	188496
1998	390894	638	9988	29507	217656	133105
1999	528661	818	14510	36919	281421	194993
2000	432093	619	10377	30271	232228	158598
2001	464662	624	12163	28100	238312	185463
2002	336929	567	8420	23093	178912	125937
2003	515438	613	12776	29938	236176	235935
2004	524505	547	11917	29467	232859	249715
2005	410257	473	9664	24541	203799	171780
2006	521900	508	12240	28166	231710	249076
2007	539265	443	12402	28270	240525	257625
2008	484506	424	9729	23705	234999	215649
2009	413901	487	8656	22460	207360	174938
2010	357520	420	6726	19061	181318	149995
2011	487580	615	11036	26655	204194	245080
2012	489680	642	12575	26600	217323	232540
2012/2011*100	100.4	104.4	113.9	99.8	106.4	94.9
Зөрүү	2100	27	1539	-55	13129	-12540

Гарсан ботгоны 90.6 хувь, унаганы 96.3 хувь, тугалын 96.8 хувь, хурганы 98.6 хувь, ишигний 96.8 хувийг бойжуулсан байна. Бойжуулсан төл өмнөх оныхтой харьцуулахад тугал 55 толгой, ишиг 12540 толгойгоор буурч ингэ 27, унага 1539, хурга 13129 толгойгоор нэмэгдэснийг дээрх хүснэгтээс харж болно.

Бойжуулсан төлийг сумаар авч үзвэл Цэнгэл суманд бойжуулсан төлийн тоо өнгөрсөн оныхоос 3.5, Толбо суманд 2.8 мянган толгойгоор өссөн бол Дэлүүнд 4.3 мянга, Алтайд 2.9 мянган төлөөр буурсан байна.

2006 онд 100 эхээс 89 төл бойжуулж байсан бол 2007 онд үүнээс 5 толгой төлөөр, 2008 онд 13 төлөөр, 2009 онд 9 төлөөр, 2010 онд 21 төлөөр буюу 33.9 хувиар буурсан бол 2011 онд 2.2 дахин өсөж 100 эх малаас 94 төл авч 2012 онд 100 эх малаас 87 төл бойжуулсан нь өмнөх оныхоос 7.4 хувиар буурчээ. Таван төрлөөр авч үзэхэд 2011 оныхоос ботго 3 төл буюу 3.5 хувь, тугал 11 төл буюу 12.6 хувь, ишиг 13 төл буюу 13.8 хувиар тус тус буурч, унага 6 төл буюу 7.5 хувиар өслөө.

ТӨЛ БОЙЖИЛТ, СУМААР, ТАВАН ТӨРЛӨӨР, 2012 ОН

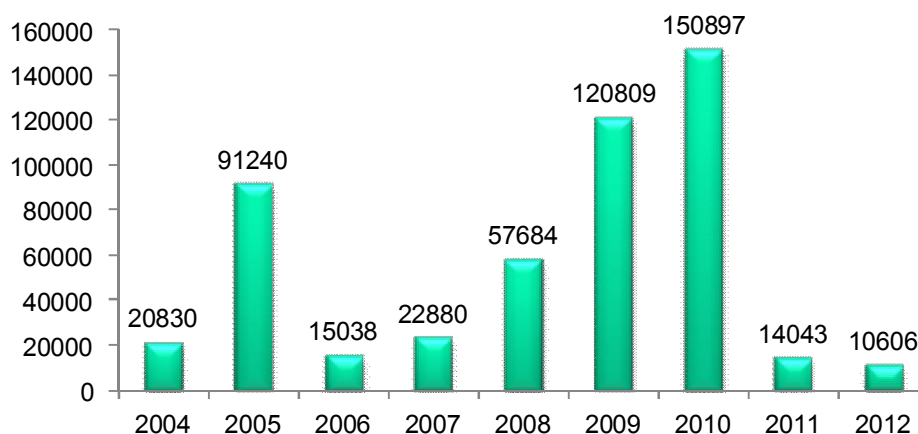
Сумын нэр	Бүгд	ТӨЛЛӨСӨН ХЭЭЛТЭГЧ					Бүгд	ХОРОГДСОН ТӨЛ				
		Ингэ	Гүү	Үнээ	Эм хонь	Эм ямаа		Ботго	Унага	Тугал	Хурга	Ишиг
Алтай	43970	40	1696	3314	22324	16596	707	5	50	105	217	330
Алтанцөгц	19201	116	515	888	7050	10632	972	5	19	45	357	546
Баяннуур	43502	112	1482	1768	13238	26902	3459	20	45	64	210	3120
Бугат	23886	5	598	1246	10954	11083	260	2	9	15	83	151
Булган	29262	73	941	2326	7972	17950	1283	11	86	135	322	729
Буянт	31030	12	620	1496	17541	11361	343		11	17	145	170
Дэлүүн	53844	34	1464	3032	24166	25148	1845	5	93	149	629	969
Ногооннуур	42730	82	958	1652	12829	27209	1257	3	17	33	255	949
Сагсай	35454	33	1114	1715	18098	14494	706	1	66	92	228	319
Толбо	35893	8	562	1580	19847	13896	116		13	13	59	31
Улаанхус	52500	108	1361	3010	26850	21171	666	4	19	61	262	320
Цэнгэл	79057	80	1510	3810	35747	37910	851	11	42	130	167	501
Өлгий	6763	6	203	1448	1542	3564	55		9	8	21	17
Цагааннуур	4730		30	190	2160	2350	108			8	40	60
Дүн	501822	709	13054	27475	220318	240266	12628	67	479	875	2995	8212

Сумын нэр	Бүгд	Б О Й Ж С О Н Т Ө Л					Төлөлтийн хувь	Бойжилтын хувь	ӨНГӨРСӨН ОНЫ МӨН ҮЕ			
		Ботго	Унага	Тугал	Хурга	Ишиг			Төлийн	хорогдол	Урьд онтой харьцуулсан	Урьд оноос зөрүү(+,-)
Алтай	43263	35	1646	3209	22107	16266	91.3	98.4	747	94.6	-40	
Алтанцөгц	18229	111	496	843	6693	10086	81.6	94.9	568	171.1	404	
Баяннуур	40043	92	1437	1704	13028	23782	86.0	92.0	2537	136.3	922	
Бугат	23626	3	589	1231	10871	10932	89.1	98.9	704	36.9	-444	
Булган	28465	62	855	2191	7650	17707	86.8	97.3	2206	58.2	-923	
Буянт	30687	12	609	1479	17396	11191	93.2	98.9	604	56.8	-261	
Дэлүүн	51999	29	1371	2883	23537	24179	76.8	96.6	2683	68.8	-838	
Ногооннуур	41473	79	941	1619	12574	26260	95.1	97.1	1253	100.3	4	
Сагсай	34748	32	1048	1623	17870	14175	87.7	98.0	422	167.3	284	
Толбо	35777	8	549	1567	19788	13865	89.0	99.7	253	45.8	-137	
Улаанхус	51834	104	1342	2949	26588	20851	87.9	98.7	1021	65.2	-355	
Цэнгэл	78206	69	1468	3680	35580	37409	96.2	98.9	1350	63.0	-499	
Өлгий	6708	6	194	1440	1521	3547	90.0	99.2	70	78.6	-15	
Цагааннуур	4622	0	30	182	2120	2290	96.8	97.7	186	58.1	-78	
Дүн	489680	642	12575	26600	217323	232540	88.6	97.6	14604	86.5	-1976	

100 ЭХЭЭС БОЙЖУУЛСАН ТӨЛ

	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Бүгд	62	95	72	76	58	89	90	72
Ботго	36	74	29	33	36	40	38	39
Унага	51	85	45	59	42	69	64	53
Тугал	62	89	65	68	62	81	78	67
Хурга	63	96	80	81	66	91	92	84
Ишиг	60	95	68	74	50	90	91	64

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2012/2011 %
Бүгд	89	84	71	62	41	94	87	92.6
Ботго	47	41	39	23	42	57	54	94.7
Унага	72	67	51	50	61	80	86	107.5
Тугал	82	76	61	65	75	87	76	87.4
Хурга	92	88	83	77	48	96	96	100.0
Ишиг	88	83	64	51	60	94	81	86.2

Том малын зүй бус хорогдол**ТОМ МАЛЫН ЗҮЙ БУС ХОРОГДОЛ**

2012 онд оны эхний нийт малын 0.8 хувьтай тэнцэх 10606 толгой мал хорогдсон нь 2011 оныхоос 3437 толгойгоор буюу 24.5 хувиар буурсан байна. Нийт хорогдсон малын 50.1 хувийг ямаа, 34.4 хувийг хонь, 8 хувийг үхэр, 7 хувийг адуу, 0.5 хувийг тэмээ эзэлж байна. Өвчнөөр 1595 толгой мал хорогдсон нь нийт хорогдлын 16.7 хувийг, 2272 толгой хээлтэгч мал хорогдсон нь нийт хорогдлын 21.4 хувийг тус тус эзэлнэ.

ӨВЧНӨӨР ХОРОГДСОН МАЛ

	Өвчнөөр хорогдсон, бүгд				Зүй бус хорогдолд эзлэх хувь			
	2009	2010	2011	2012	2009	2010	2011	2012
Тэмээ	31	32	25	12	0.1	17.5	23.8	23.1
Адуу	1146	511	210	119	0.9	7.6	20.6	16.1
Үхэр	1621	934	316	183	1.3	7.9	23.0	21.5
Хонь	3594	2127	848	483	3.0	4.3	16.4	13.2
Ямаа	5232	4034	943	798	4.3	4.8	14.8	15.0
Бүгд	11624	7638	2342	1595	6.3	5.1	16.7	16.7

ТОМ МАЛЫН ЗҮЙ БУС ХОРОГДОЛ, СУМААР

Сумын нэр	Хорогдол Бүгд	Ү ү н э э с					2011 оны хорогдол	Оны эхний малд эзлэх
		Тэмээ	Адуу	Үхэр	Хонь	Ямаа		
Алтай	507	0	103	35	198	171	466	0.5
Алтанцөгц	854	2	41	40	250	521	423	1.7
Баяннуур	3600	29	72	67	1514	1918	3897	3.7
Бугат	186	0	12	24	73	77	1166	0.3
Булган	1587	14	157	175	369	872	2732	2.1
Буянт	301	0	18	42	110	131	462	0.4
Дэлүүн	1285	0	70	188	402	625	1862	0.8
Ногооннуур	439	1	42	48	146	202	371	0.4
Сагсай	543	1	75	72	176	219	432	0.6
Толбо	49	0	11	5	15	18	202	0.0
Улаанхус	374	0	40	63	114	157	1063	0.3
Цэнгэл	776	5	90	76	252	353	664	0.4
Өлгий	65	0	5	12	18	30	87	0.4
Цагааннуур	40	0	2	4	10	24	216	0.3
Дүн	10606	52	738	851	3647	5318	14043	0.8

Сумаар авч үзвэл зүй бусаар хорогдсон малын тоо Алтай, Алтанцөгц, Ногооннуур, Сагсай, Цэнгэл сумдад 41-431 толгойгоор нэмэгдэж, бусад сумдад 22-1145 толгойгоор буурав. Нийт хорогдлын 33.9 хувийг мал нь хамгийн ихээр хорогдсон Баяннуур сум, 15 хувийг Булган, 12.1 хувийг Дэлүүн, 8.1 хувийг Алтанцөгц сумууд тус тус эзэлнэ.

Том малын зүй бус хорогдолд өвчнөөр хорогдсон малын эзлэх хувийн жин сүүлийн хоёр жилд 16.7 хувь хэвээрээ байна.

ТОМ МАЛЫН ЗҮЙ БУС ХОРОГДОЛ

	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Бүгд	33345	5366	88504	95994	169952	30812	20830	91240
Тэмээ	253	38	249	228	285	144	109	244
Адуу	2496	479	7013	6157	9147	2437	1470	4593
Үхэр	4454	718	22644	20701	22259	4314	2677	11121
Хонь	18843	2542	31114	36734	68612	12431	7705	31875
Ямаа	7299	1589	27484	32174	69649	11486	8869	43407

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2012/2011 %
Бүгд	15038	22880	57684	120809	150897	14043	10606	75.5
Тэмээ	100	94	81	131	183	105	52	49.5
Адуу	1382	1864	4416	5727	6758	1017	738	72.6
Үхэр	1843	2389	10541	11249	11754	1371	851	62.1
Хонь	5232	7892	17992	41018	48901	5182	3647	70.4
Ямаа	6481	10641	24654	62684	83301	6368	5318	83.5

ОНЫ ЭХНИЙ МАЛД ЗҮЙ БУС ХОРОГДЛЫН ЭЗЛЭХ ХУВЬ

	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Бүгд	2.7	0.5	6.5	7.3	13.1	2.5	1.6	6.8
Тэмээ	2.4	0.5	3.1	3.3	4.5	2.5	2.0	5.1
Адуу	11.6	0.7	8.8	9.0	13.7	4.0	2.4	7.6
Үхэр	4.0	0.7	19.9	21.5	26	5.1	3.1	12.9
Хонь	2.4	0.4	4.8	6.0	11.6	2.3	1.4	5.8
Ямаа	2.4	0.4	5.3	6.2	12.7	2.1	1.4	6.8

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2012/2011 %
Бүгд	1.1	1.6	3.6	7.9	11.6	1.2	0.8	66.7
Тэмээ	2.3	2.2	1.9	3.3	4.7	2.8	1.3	46.4
Адуу	2.4	3.0	6.7	9.6	13.2	2.3	1.5	65.2
Үхэр	2.3	2.7	11.1	13.7	16.6	2.1	1.1	52.4
Хонь	0.9	1.3	2.8	6.8	9.3	1.1	0.7	63.6
Ямаа	1.0	1.5	3.1	8.0	12.8	1.1	0.8	72.7

Дээрхи олон жилийн динамик үзүүлэлтээс харахад зүй бус хорогдолын оны эхний малд эзлэх хувийн жин 1990 – 2005 оны хооронд ерөнхийдөө өсөж, буурсан хэлбэлзэлтэй байгаа нь харагдана. 2006 оноос малын бүх төрөл дээр малын зүй бус хорогдолд эзлэх хувь өссөөр ирж сүүлийн хоёр жилд өмнөх оноос малын таван төрөл дээр 0.3–1.5 пунктээр буурсан байна.

Иргэдийн хувийн малын бүлэглэлт**ИРГЭДИЙН ХУВИЙН МАЛЫН БҮЛЭГЛЭЛТ**

	Малтай өрх ийн тоо			Дүнд эзлэх хувь			Малын тоо		
	2010	2011	2012	2010	2011	2012	2010	2011	2012
10 хүртэлх малтай	429	1360	1712	4.5	9.8	12.7	2360	7423	8109
11-30 малтай	1322	2640	2056	14.0	19.1	15.2	27196	47778	41521
31-50 малтай	1531	1918	1585	16.2	13.8	11.7	61285	73185	63347
51-100 малтай	2473	3083	2805	26.2	22.2	20.7	179854	236746	207385
101-200 малтай	2685	3454	3640	28.5	24.9	26.9	385077	482673	511811
201-500 малтай	906	1294	1554	9.6	9.3	11.5	238879	345370	426328
501-999 малтай	60	74	131	0.6	0.5	1.0	38852	48724	86359
1000-1499 малтай	22	22	20	0.2	0.2	0.1	26015	28755	24870
1500-2000 малтай	4	5	8	0.0	0.0	0.1	6757	8018	14390
2000 дээш малтай	4	8	9	0.0	0.1	0.1	11135	20179	22871
Дүн	9436	13858	13520	100.0	100.0	100.0	977410	1298851	1406991

Мал бүхий 13520 өрхийг малын тоогоор нь бүлэглэн авч үзвэл, 12.7 хувь буюу 1712 өрх нь 10 хүртэлх малтай; 15.2 хувь нь буюу 2056 өрх нь 11-30 малтай; 11.7 хувь буюу 1585 нь 31-50 малтай; 20.7 хувь буюу 2805 нь 51-100 малтай; 26.9 хувь буюу 3640 нь 101-200 малтай; 11.5 хувь буюу 1554 нь 201-500 малтай; 0.9 хувь буюу 131 нь 501- 999 малтай; 0.1 хувь буюу 20 нь 1000-1499; 0.1 хувь буюу 8 нь 1500-2000 малтай; 0.1 хувь буюу 9 нь 2000 аас дээш малтай өрх байна.

Мөн 2012 онд нийт малтай өрхөд 10 хүртэлх толгой малтай өрхийн эзлэх хувийн жин өмнөх оныхоос 2.9 пунктээр нэмэгдэж, 11-100 хүртэлх малтай өрхийн эзлэх хувийн жин 1.5-3.9 пунктээр буурч, 101-500 малтай өрхийн эзлэх хувийн жин 2-2.2 пунктээр нэмэгдсэн байна.

НЭГ ӨРХӨД НОГДОХ ХУВИЙН МАЛЫН БҮЛЭГЛЭЛТ

	Бүгд	Ү ү н э э с					2011 он бүгд	2012/2011
		тэмээ	адуу	үхэр	хонь	ямаа		
10 хүртэлх малтай	5	0	0	2	0	2	5	86.8
11-30 малтай	20	0	1	2	5	12	18	111.6
31-50 малтай	40	0	2	3	13	22	38	104.7
51-100 малтай	74	0	3	5	25	40	77	96.3
101-200 малтай	141	0	5	8	55	72	140	100.6
201-500 малтай	274	1	10	14	123	127	267	102.8
501-999 малтай	659	2	23	33	344	256	658	100.1
1000-1499 малтай	1244	13	61	90	688	392	1307	95.1
1500-2000 малтай	1799	8	61	77	961	693	1604	112.2
2000 дээш малтай	2541	9	88	136	1336	972	2522	100.7
Нэг өрхөд ногдох мал бүгд	104	0	4	6	42	51	94	111.0

МАЛТАЙ НЭГ ӨРХӨД НОГДОХ ХУВИЙН МАЛЫН ТОО

	Бодод шилжүүлснээр				Толгойн тоогоор			
	2009	2010	2011	2012	2009	2010	2011	2012
Алтай	37	28	29	31	100	102	107	124
Алтанцөгц	15	14	18	19	68	64	82	95
Баяннуур	17	17	20	20	83	81	99	116
Бугат	19	15	18	21	83	69	82	89
Булган	24	14	18	19	105	54	69	77
Буянт	23	27	31	34	103	121	131	159
Дэлүүн	24	24	29	33	104	104	125	141
Ногооннуур	18	18	18	21	85	82	85	94
Сагсай	18	19	21	23	76	79	86	102
Толбо	20	22	28	24	96	105	131	149
Улаанхус	21	19	21	23	87	82	87	93
Цэнгэл	24	21	27	34	110	95	119	125
Өлгий	4	5	5	6	1503	16	17	18
Цагааннуур	13	12	14	15	69	62	71	70
Дүн	20	19	22	24	87	81	94	104

Аймгийн дунджаар мал бүхий нэг өрхөд 104 толгой мал ногдож байгаа нь өмнөх оныхоос 10 толгой малаар нэмэгдэв. Малтай нэг өрхөд тэмээ 0, адуу 4, үхэр 6, хонь 42, ямаа 51 ногдож байна.

Нэг өрхөд ногдох малын бүтцийг авч үзэхэд 89.4 хувь нь бог мал, 10.6 хувь нь бод мал байна.

Мал бүхий өрхийн дунд дийлэнх хувийг эзэлж байгаа 200 хүртэл толгой малтай нэг өрхөд дунджаар 71 толгой, 201-999 малтай нэг өрхөд 304 толгой, 1000 ба түүнээс дээш малтай өрхөд 1679 толгой мал тус тус ногдож байна.

Малтай нэг өрхөд ногдох малын тоо бүх сумуудад 1-28 толгойгоор нэмэгдэв.

Шинээр гаргасан худаг

Монгол Улсын Засгийн газраас усны нөөцийн эх үүсвэрийг зохистой ашиглах замаар хүн ам, малын усны хангамжийг нэмэгдүүлэх, бэлчээрийн ашиглалтыг сайжруулахад анхаарал хандуулж, худаг, уст цэгийг шинээр гаргах, сэргээн засварлахад зориулан тодорхой хэмжээний хөрөнгө зарцуулж байсан.

2005 оноос эхлэн мал тооллоготой хамтруулан шинээр гаргасан, засварласан худгийн талаархи мэдээллийг цуглуулан авч нэгтгэн гаргаж байна.

2012 онд нийт 36 худаг шинээр ашиглалтанд орсноос 61.1 хувь буюу 22 нь энгийн уурхайн, 38.9 хувь буюу 14 нь инженерийн хийцтэй худаг байна.

Шинээр гарсан худгийн 36.1 хувь нь Алтайд, 27.8 хувь нь Сагсайд, 16.7 хувь нь Цэнгэлд, үлдсэн хувийг Алтанцөгц, Дэлүүн, сумууд эзэлнэ. Шинээр худаг гаргахад нийт 171160 мянган төгрөг зарцуулсны 75.8 хувь нь улсын төсвийн хөрөнгөөр, 17.9 хувь нь малчид, иргэдийн өөрийн хөрөнгөөр, 6.3 хувь нь гадаад орон, олон улсын байгууллагын төсөл хөтөлбөрийн хөрөнгөөр санхүүжигдсэн байна.

2012 ОНД ШИНЭЭР ГАРГАСАН ХУДГИЙН ТАЙЛАН, СУМААР

Сумын нэр	Шинээр гаргасан худгийн тоо, бүгд (2+6)	Үүнээс					Зарцуулсан хөрөнгө /мян.төг/	Үүнээс			Худаг шинээр гаргахад түр ажилласан орон нутгийн иргэдийн тоо
		Инженерийн хийцгэй (3+4+5)	Үүнээс		Энгийн уурхайн	Улсын төсвийн хөрөнгөөр /мян.төг/		Гадаад орон, олон улсын байгууллагын төсөл хөтөлбөрийн хөрөнгөөр /мян.төг/	Малчид иргэдийн өөрийн хөрөнгөөр /мян.төг/		
			Өрөмдмөл	Богино яндант						Бетон хашлагат уурхайн	
Алтай	13	1	1		12	9600.0			9600.0	29	
Алтанцөгц	3	3	3			42260.0	42260.0			15	
Баяннуур											
Бугат											
Булган											
Буянт											
Дэлүүн	4	4	4			72500.0	72500.0			25	
Ногооннуур											
Сагсай	10				10	5000.0			5000.0	27	
Толбо											
Улаанхус											
Цэнгэл	6	6	6			41800.0	15000.0	10800.0	16000.0	11	
Өлгий											
Цагааннуур											
Дүн	36	14	14	0	0	22	171160.0	129760.0	10800.0	30600.0	107

Монгол Улсын Засгийн газрын ядуурлыг бууруулах үндэсний хөтөлбөрийн хүрээнд малгүй болон мал цөөтэй иргэдийг малжуулах арга хэмжээ авч, нилээдгүй хөрөнгө, мөнгийг зарцуулж байна. Малжуулах арга хэмжээ нь орон нутаг, гадаад улс орон, олон улсын байгууллага, төрийн бус байгууллага зэрэг олон төрлийн байгууллагын санхүүжилтээр хийгдэж байна.

2012 оны байдлаар аймгийн хэмжээнд 39 өрх малжуулах арга хэмжээнд хамрагдсан бөгөөд нэг өрхийн ам бүлийн тоо дундажаар 4.3 байна.

Малжуулах арга хэмжээнд хамрагдсан өрхийн 25.6 хувь нь Алтай, 20.5 хувь нь Толбо, 15.4 хувь нь Цэнгэл эзэлж, Бугат, Буянт, Сагсай сумууд тус бүр 12.8 хувийг эзэлж байна.

Малжуулах арга хэмжээгээр 39 өрхөд нийт 1523 толгой мал олгогдсон бөгөөд олгосон малын 98.9 хувь нь бог мал, 1.1 хувь нь бод мал байна. Нэг өрхөд дундажаар 39 толгой мал ногдож байна.

2012 онд малжуулах арга хэмжээнд нийт 147500 мян.төгрөг зарцуулсан бөгөөд үүнийг бусад хэлбэрээр санхүүжүүлсэн байна.

2012 ОНД МАЛЖУУЛАЛТЫН ТАЛААР АВСАН АРГА ХЭМЖЭЭНИЙ ТАЙЛАН

Сумын нэр	Нийт зарцуулсан хөрөнгийн хэмжээ, бүгд /мян.төг/	Үүнээс			Малжуулалтаар авсан малын тоо	Үүнээс			Малжуулалтанд хамрагдсан	
		Гадаад орон, олон улсын байгууллагын төсөл хөтөлбөрийн хөрөнгөөр /мян.төг/	Орон нутгийн хөрөнгөөр /мян.төг/	Бусад /мян.төг/		Бодын тоо	Богийн тоо	Өрхийн тоо	Ам бүлийн тоо	
Алтай	22000.0			22000.0	358		358	10	36	
Алтанцөгц										
Баяннуур										
Бугат	25000.0			25000.0	204	4	200	5	27	
Булган										
Буянт	25000.0			25000.0	256	4	252	5	15	
Дэлүүн										
Ногооннуур										
Сагсай	25000.0			25000.0	340	8	332	5	25	
Толбо	32500.0			32500.0	173	1	172	8	40	
Улаанхус										
Цэнгэл	18000.0			18000.0	192		192	6	27	
Өлгий										
Цагааннуур										
Дүн	147500.0	0.0	0.0	147500.0	1523	17	1506	39	170	

Малын тэжээлийн үйлдвэрлэлт, хангамж

2012 онд аймгийн хэмжээгээр 63259 тонн тэжээл үйлдвэрлэсэн нь өмнөх оныхоос 4.6 хувь буюу 3045 тонноор буурав.

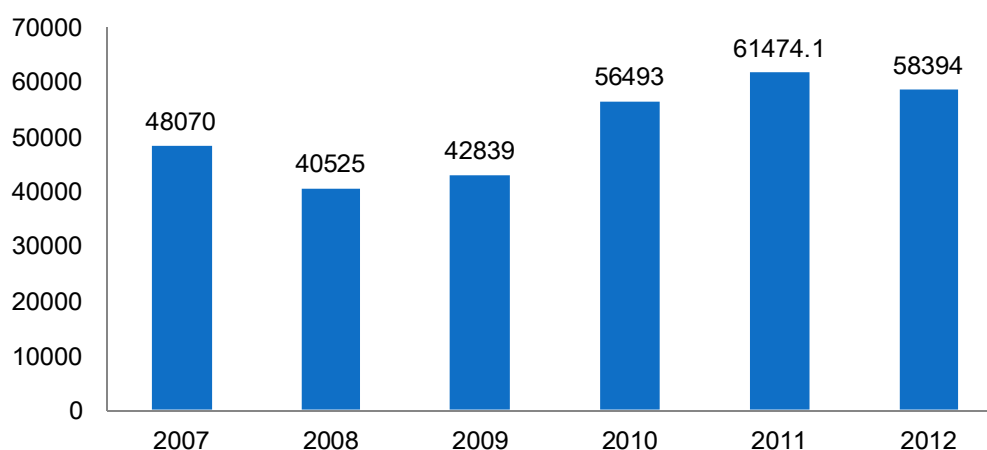
ТЭЖЭЭЛ БЭЛТГЭЛ

	/тн/						
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2012/2011
Бүгд	48909	41140.1	42857.6	61199.1	66304	63259	95.4
Байгалийн хадлан	48070	40525	42839	56493	61474	58394	95.0
Таримал тэжээл	838.9	615.1	18.6	4706.1	4830.0	4865.0	100.7

БЭЛТГЭСЭН ӨВС, ХАДЛАН

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	/ТН/ 2012/ 2011
Алтай	3330	4556	4650	6574	7320	7620	104.1
Алтанцөгц	3480	2940	2510	3350	3280	3150	96.0
Баяннуур	6320	5800	5300	6480	5100	6350	124.5
Бугат	2610	2645	1500	2500	2690	2300	85.5
Булган	2055	2051	2412	3401	3051	2500	81.9
Буянт	2050	1400	1845	2066	2100	2100	100.0
Дэлүүн	2000	860	2576	2842	2845	2709	95.2
Ногооннуур	8650	7200	6800	10230	11700	7500	64.1
Сагсай	3823	3013	3150	4150	5693	5725	100.6
Толбо	2960	1200	2590	2910	3760	2910	77.4
Улаанхус	4562	2780	2875	4120	4735.1	4420	93.3
Цэнгэл	3920	3680	5381	6100	7320	8910	121.7
Өлгий	2050	2150	1000	1500	1600	1850	115.6
Цагааннуур	260	250	250	270	280	350	125.0
Дүн	48070	40525	42839	56493	61474	58394	108.8

Бэлтгэсэн тэжээлийг нэр төрлөөр, өмнөх оныхтой харьцуулан авч үзвэл бэлтгэсэн байгалийн хадлан 5 хувиар буюу 3080 тонноор буурсан бол, таримал тэжээл өмнөх жилийнхээс 0.7 хувь буюу 35 тонноор нэмэгджээ. Дээрхи хүснэгтээс харахад хадлан бэлтгэлийн хэмжээ Алтанцөгц, Бугат, Дэлүүн, Ногооннуур, Толбо, Улаанхусд 4-35.9 хувиар буурч, бусад сумдад өнгөрсөн оныхоос 25 хүртэлх хувиар нэмэгдсэн байна.

БЭЛТГЭСЭН ХАДЛАН, ОЛОН ЖИЛЭЭР /ТН/

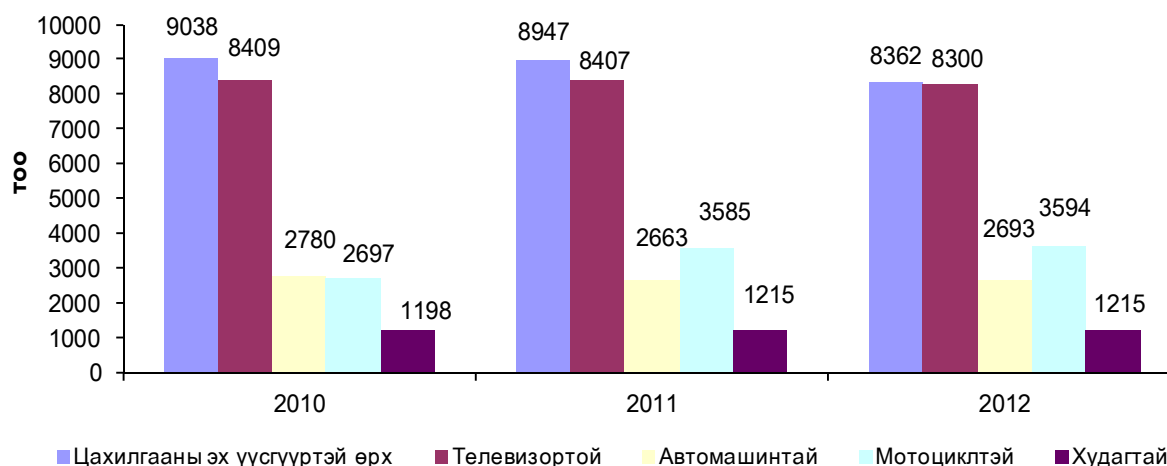
Малчдын нийгэм, ахуйн үзүүлэлт**МАЛЧДЫН АХУЙ, СОЁЛЫН ЗАРИМ ҮЗҮҮЛЭЛТ, ӨРХИЙН ТООГООР, ЖИЛЭЭР**

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Цахилгаантай өрх	4026	5210	6250	8841	9194	9038	8947	8362
Телевизортой	2875	4571	5412	7964	8935	8409	8407	8300
Автомашинтай	1735	2005	2232	2604	2862	2780	2663	2693
Мотоциклтэй	1987	2502	2348	2530	2437	2697	3585	3594
Худагтай	853	1158	1158	1574	1902	1198	1215	1215

2012 оны тооллогоор нийт малчин өрхийн 99.7 хувь нь цахилгааны эх үүсгүүртэй, 99 хувь нь телевизортой, 32.1 хувь нь авто машинтай, 42.8 хувь нь мотоциклтэй, 14.5 хувь нь худагтай гэсэн дүн гарлаа.

Сүүлийн жилүүдэд малчин өрхийн цахилгаан эрчим хүчний хэрэглээг нарны зайн эрчим хүчээр хангах арга хэмжээг авч явуулсны үр дүнд цахилгаан үүсгүүртэй өрхийн тоо жилээс жилд нэмэгдсээр байна. 2005 онд 4 мянган өрх цахилгааны эх үүсгүүртэй байсан бол 2012 онд 8.3 мянга болж 2.1 дахин буюу 4.3 мянган өрхөөр нэмэгдсэн байна.

Сүүлийн жилүүдэд төврүү шилжих хөдөлгөөн ихэссэнтэй холбоотой малчин өрхийн тоо багасч улмаар цахилгааны эх үүсгүүртэй өрх болон телевизортой өрхийн тоо буурлаа. Авто машинтай өрхийн тоо 30 өрхөөр, мотоциклтэй өрхийн тоо 9 өрхөөр нэмэгдэв. Нийт цахилгаан үүсгүүртэй өрхийн 97.5 хувь нь нарны, 0.8 хувь нь салхины, 1.5 хувь нь бага оврын цахилгаан үүсгүүр буюу мотор, 0.2 хувь нь бусад төрлийн цахилгаан эх үүсгүүртэй байна.

МАЛЧДЫН СОЁЛ АХУЙН ҮЗҮҮЛЭЛТҮҮД

МАЛЧДЫН АХУЙ, СОЁЛЫН ЗАРИМ ҮЗҮҮЛЭЛТ

/өрхийн тоогоор, 2012/

Сумын нэр	Баг хорооны тоо	Цахилгааны эх үүсгэвэртэй өрх	Үүнээс				Телевизортэй өрх	Малын хашаатай өрх
			Нарны	Салхины	Бага оврын цахуусгуур /Мотор/	Бусад		
Алтай	5	654	599		55		493	792
Алтанцөгц	4	508	497		4	7	600	361
Баяннуур	5	485	485				437	385
Бугат	4	498	497	1			456	436
Булган	7	681	643	6	32		712	464
Буянт	4	454	439	2	13		396	410
Дэлүүн	10	957	939		18		869	927
Ногооннуур	8	933	933				774	304
Сагсай	6	612	612				545	576
Толбо	6	596	586			10	546	482
Улаанхус	8	993	991		2		1117	980
Цэнгэл	9	934	933	1			1298	756
Өлгий	9	0	0				0	0
Цагааннуур	1	57	0	57			57	57
Дүн	86	8362	8154	67	124	17	8300	6930

Сумын нэр	Худагтай өрх	Авто машинтай		Мотоциклтэй		Трактортай		Хийсэн эсгий (м)
		Өрхийн тоо	Машины тоо	Өрхийн тоо	Мотоцикл- лийн тоо	Өрхийн тоо	Трактор- ын тоо	
Алтай	91	127	139	375	375			2404.0
Алтанцөгц	113	121	121	495	495	5	5	300.0
Баяннуур	283	163	168	189	189	6	7	2088.0
Бугат	86	168	176	215	215	3	3	922.0
Булган	63	183	186	224	224	5	5	1113.0
Буянт	6	104	115	253	253	1	1	1410.0
Дэлүүн	8	360	447	466	466			1768.0
Ногооннуур	103	235	256	317	317	11	11	422.0
Сагсай	33	217	225	191	191	2	2	1224.0
Толбо	17	192	204	228	228			1033.0
Улаанхус	300	416	431	518	518	6	6	2371.0
Цэнгэл	112	394	486	94	94	1	1	621.0
Өлгий								
Цагааннуур		13	13	29	29			4.0
Дүн	1215	2693	2967	3594	3594	40	41	15680

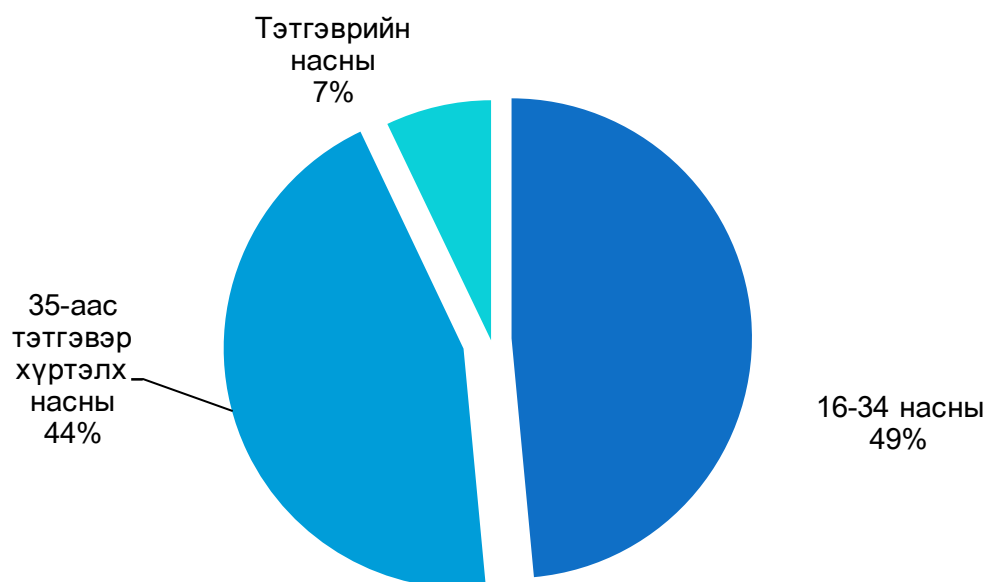
Малчдын тоо, насны бүлгээр

МАЛЧДЫН НИЙГМИЙН АСУУДАЛ, ОЛОН ЖИЛЭЭР

	1990	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Малтай өрх	13465	15062	15290	15402	15920	15761	16298	16416	15499
Малчин өрх	4505	15026	10849	10884	11122	11223	11200	11511	10961
Малчдын тоо	8446	22467	24034	23310	23596	24207	23513	24889	23234
Үүнээс: 16-34 насны 35-аас тэтгэврийн	4518	12437	14838	13861	14250	14095	13805	14196	13428
хүртэл насны	3705	7660	7082	7413	7779	8443	8035	8402	8096
Тэтгэврийн насны	223	2370	2114	2036	1567	1669	1673	2291	1710

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2012/2011	
								%	Зөрүү
Малтай өрх	15194	15126	14998	14930	13862	13858	13520	97.6	-338
Малчин өрх	11078	11102	9723	10380	9436	9334	8383	89.8	-951
Малчдын тоо	23071	23682	22886	21141	18685	18895	17808	94.2	-1087
Үүнээс: 16-34 насны 35-аас тэтгэврийн	13241	13114	12377	10589	9528	9037	8644	95.7	-393
хүртэл насны	8548	9140	8795	8189	7195	7853	7902	100.6	49
Тэтгэврийн насны	1282	1428	1714	2363	1962	2005	1262	62.9	-743

МАЛЧДЫН БҮТЭЦ, ХУВИАР, 2012 ОН

МАЛТАЙ ӨРХ, МАЛЧИН ӨРХ, МАЛЧДЫН ТОО, НАСНЫ БҮЛГЭЭР

/ 2012 он, Сумаар /

Сумын нэр	Малтай өрхийн тоо	Малчин өрхийн тоо	16-с дээш насны малчды	Үүнээс:			Нийт малчид /53/-аас эмэгтэй
				16-34 настай	35-59 эр, 35-54 эм настай	Эр 60, эм 55-с дээш	
Алтай	994	721	1372	661	580	131	625
Алтанцөгц	627	329	660	272	335	53	298
Баяннуур	937	498	985	446	489	50	417
Бугат	690	409	809	345	420	44	384
Булган	1055	674	1321	644	646	31	579
Буянт	550	413	845	382	382	81	390
Дэлүүн	1283	800	1568	758	771	39	701
Ногооннуур	1223	753	1746	912	717	117	703
Сагсай	1002	616	1354	632	570	152	639
Толбо	797	575	1223	530	594	99	555
Улаанхус	1549	1192	2601	1379	1031	191	1204
Цэнгэл	1590	1339	3092	1540	1305	247	1441
Өлгий	1087	42	190	114	51	25	83
Цагааннуур	136	22	42	29	11	2	21
Дүн	13520	8383	17808	8644	7902	1262	8040

Аймгийн хэмжээгээр 2012 онд мал тооллогын дүнгээр мал бүхий 13520 өрх тоологдсон байна. Үүний 62 хувь буюу 8383 өрх нь жилийн 4 улирлын туршид малаа маллаж, малын ашиг шим нь тэдний амьжиргааны эх үүсвэр болж байгаа малчин өрх, 38 хувь буюу 5137 өрх нь малыг амьдрал ахуйдаа туслах чанартайгаар өсгөн үржүүлж буй өрх байна.

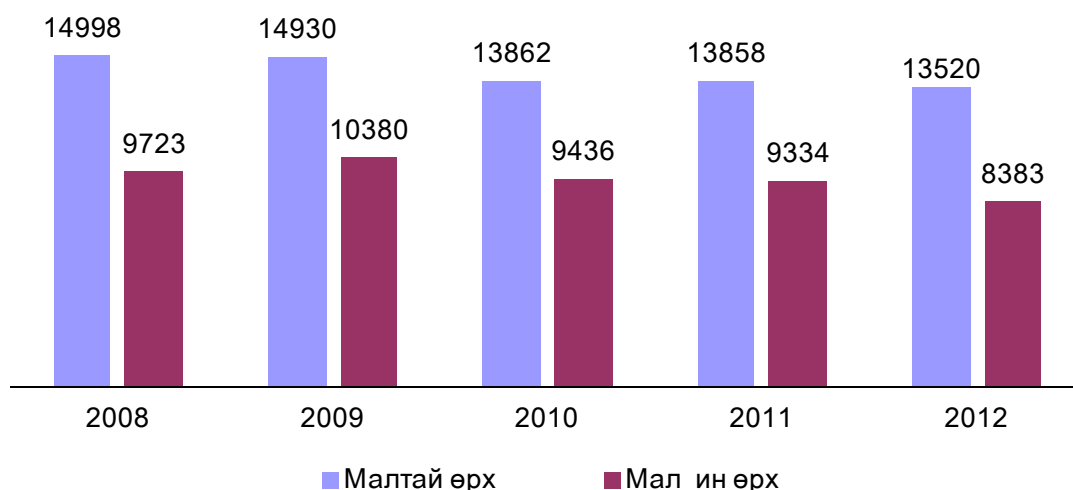
2012 онд дүнгээр 17808 малчид мал аж ахуйн үйлдвэрлэлд ажиллаж байгаа бөгөөд малчдыг насны бүлгээр авч үзвэл 48.5 хувь нь 16-34 настай, 44.4 хувь нь 35-59 насны, 7.1 хувь нь тэтгэврийн насны хүмүүс байна. Сүүлийн жилүүдэд малчдын дотор 16-34 насны залуу малчдын эзлэх хувийн жин буурч, тэтгэврийн насны малчдын эзлэх хувийн жин өсөж байсан бол 2012 онд эсрэгээр 16-34 насны малчдын нийт малчдад эзлэх хувийн жин 0.7 пунктээр нэмэгдэж, тэтгэвэр хүртэлх насныхны эзлэх хувийн жин 3.5 пунктээр буурчээ. .

2012 онд малчин өрхийн тоо 2011 оныхтой харьцуулахад 10.2 хувь буюу 951 өрхөөр бууржээ.

Малчин өрхийн тоо Буянт сумаас бусад бүх сумдад 9-220 өрхөөр буурсан. Ялангуяа, Бугат суманд хамгийн их 220 өрхөөр буурсан нь аймгийн төвд газар нутгаараа ойр байдаг сум болохоор иргэдийн аймаг, сумын төвд суурьшиж үр хүүхдээ эрдэм, номтой болгох гэсэн сонирхолтой холбоотой.

Малтай өрхийн тоо сүүлийн 6 жилийн үзүүлэлтээс харахад жилээс жилд буурч байгаа нь ажиглагдана.

МАЛТАЙ ӨРХ, МАЛ ИН ӨРХИЙН ТОО, СҮҮЛИЙН ТАВАН ЖИЛЭЭР

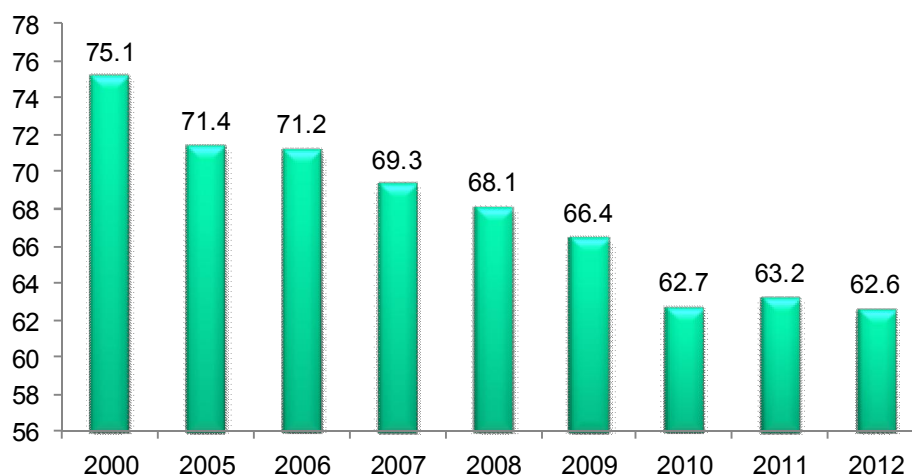
МАЛТАЙ ӨРХ БОЛОН МАЛЧИН ӨРХИЙН ТОО, СУМААР, СҮҮЛИЙН ДӨРВӨН ЖИЛЭЭР

Сумын нэр	Малтай өрхийн тоо				Малчин өрхийн тоо			
	2009	2010	2011	2012	2009	2010	2011	2012
Алтай	1023	1012	1020	994	774	801	730	721
Алтанцөгц	689	626	626	627	417	424	428	329
Баяннуур	1164	981	974	937	609	538	523	498
Бугат	727	729	743	690	567	544	629	409
Булган	1212	1097	1088	1055	906	787	783	674
Буянт	627	555	564	550	464	435	385	413
Дэлүүн	1417	1386	1324	1283	1214	1095	955	800
Ногооннуур	1419	1196	1297	1223	892	774	843	753
Сагсай	1196	1003	1049	1002	965	643	677	616
Толбо	825	810	795	797	648	607	618	575
Улаанхус	1686	1522	1551	1549	1347	1178	1129	1192
Цэнгэл	1693	1751	1632	1590	1528	1417	1506	1339
Өлгий	1078	1035	1035	1087	0	150	85	42
Цагааннуур	174	159	160	136	49	43	43	22
Дүн	14930	13862	13858	13520	10380	9436	9334	8383

ХАА-н салбарт ажиллагсадын аймгийн нийт ажиллагсадад эзлэх хувийн жин жилээс жилд буурсаар байгаад 2011 онд өмнөх оныхоос 0.5 пунктээр нэмэгдэж, 2012 онд эргээд 0.6 пунктээр буурлаа. 2012 онд нийт ажиллагсадын 62.6 хувийг эзлэх ба өмнөх оныхоос ХАА-н салбарын ажиллагсадын тоо 1 хувь буюу 415 хүнээр буурсан байна.

Хөдөө аж ахуйн салбарын ажиллах хүч**ХАА-Н САЛБАРД АЖИЛЛАГСДЫН ТОО**

Салбар	2007	2008	2009	2010	2011	2012	$\frac{2012}{2011}\%$
ХАА, ан агнуур, ойн аж ахуй	22679	22202	21363	18428	18895	18480	97.8
Аймгийн нийт дүн	32712	32617	32161	29328	29877	29526	98.8
ХАА-н салбарын эзлэх хувь	69.3	68.1	66.4	62.8	63.2	62.6	99.0

ХАА-Н САЛБАРДА АЖИЛЛАГСАДЫН ЭЗЛЭХ ХУВЬ**ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН ЗАРИМ БҮТЭЭГДЭХҮҮНИЙ ДУНДАЖ ҮНЭ, ХАНШ**

		/төгрөгөөр/					
	х.н	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Ямааны ноолуур	кг	35000	15500	30000	47000	52000	43500
Адууны шир	ш	30000	7000	16500	18000	25000	33000
Үхрийн шир	ш	30000	5000	7000	11000	15000	26600
Хонины арьс	ш	4800	600	2650	8000	9500	8400
Ямааны арьс	ш	12800	2700	1250	17000	17000	18000

ГАЗАР ТАРИАЛАН**Тариалсан талбай**

Аймгийн хэмжээгээр 2012 онд нийт 554.3 га-д тариалалт хийсэн нь 2011 оныхоос 22.4 га-аар буюу 4.2 хувиар өссөн байна.

2012 онд тариалсан талбайг ургамлын нэр төрлөөр авч үзвэл: 38 га-д үр тариа, 375 га-д төмс, 141.3 га-д хүнсний ногоо тариалсан нь үр тарианы тариалсан талбай 2011 оныхоос 10.8 га-гаар буурч, хүнсний ногоо 23.8 га-гаар, төмс 8.4 га-гаар тус тус нэмэгджээ.

2012 онд тариалсан талбайн бүтцийг авч үзэхэд 1.6 хувийг үр тариа, 67.6 хувийг төмс, 30.8 хувийг хүнсний ногоо эзэлнэ.

ТАРИАЛСАН ТАЛБАЙ

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	/га/ 2012/ 2011
Бүгд талбай	430.3	462.8	460.2	504.4	531.9	554.3	104.2
үр тариа	5.7	7.5	4.5	18.8	47.8	38.0	79.5
Үүнээс:-Арвай	4.5	4.9	2.0	7.8			
Төмс	317.6	344.3	346.4	359.7	351.2	375.0	106.8
Хүнсний ногоо	107.0	111.0	109.3	125.9	132.9	141.3	106.3

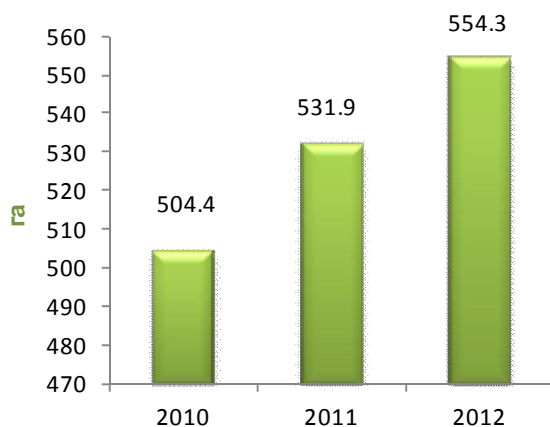
Хураасан ургац

Аймгийн хэмжээнд 2012 онд 88 тн үр тариа, 4161.7 тн төмс, 1690.2 тн хүнсний ногоо хурааж, 58394 тн өвс хадлан, 4865 тн таримал тэжээл бэлтгэсэн нь 2011 оныхоос үр тариа 33.4 тонноор, өвс хадлан 3080 тн-оор буурч, төмс 111.7 тн-оор, таримал тэжээл 35 тн-оор, хүнсний ногоо 100.2 тн-оор тус тус нэмэгдсэн байна.

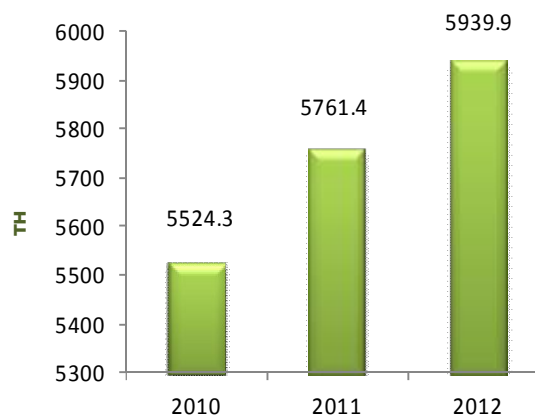
ХУРААСАН УРГАЦ

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	/тн/ 2012/ 2011
Бүгд	4242.7	4602.6	4418.3	5524.3	5761.4	5939.9	103.1
үр тариа	6.4	6.5	4.1	60.0	121.4	88.0	72.5
Үүнээс:-Арвай	4.1	3.4					
Төмс	3294.3	3508.4	3289.4	3992.9	4050.0	4161.7	102.8
Хүнсний ногоо	942.0	1087.7	1124.8	1471.4	1590.0	1690.2	106.3

ТАРИАЛСАН ТАЛБАЙ

ХУРААСАН УРГАЦ

ХУРААСАН УРГАЦ, СУМААР, ТӨРЛӨӨР

Сумын нэр	Үр тариа		Төмс		Хүнсний ногоо	
	хураасан талбай	авсан ургац	хураасан талбай	авсан ургац	хураасан талбай	авсан ургац
Алтай			3.4	27	1.5	9.5
Алтанцөгц			68	722.0	43.0	559.0
Баяннуур	6.0	36.0	143.0	2288.0	49.0	792.0
Бугат			12.0	12.5	1.4	5.0
Булган	8.0	16.0	49.0	240.0	10.7	30.0
Буянт			1.6	4.6	0.6	1.7
Дэлүүн			1.9	1.0	0.6	0.3
Ногооннуур			24.5	196.0	3.8	30.4
Сагсай			20.0	338.0	2.1	33.0
Толбо	10.0	16.0	2.5	5.0	1.1	2.0
Улаанхус			5.1	73.6	3.7	21.2
Цэнгэл	14.0	20.0	12.0	54.0	5	16.0
Өлгий			32.0	200.0	18.8	190.1
Дүн	38.0	88.0	375.0	4161.7	141.3	1690.2

Хураасан ургацыг сумаар авч үзвэл Баяннуур суманд 6 га-гаас 36 тн үр тариа, 143 га-гаас 2288 тн төмс, 49 га-гаас 792 тн хүнсний ногоо хураан авсан нь нийт хураасан үр тарианы 41 хувь, төмсний 55 хувь, хүнсний ногооны 47 хувийг эзэлнэ. Үүний дараа Алтанцөгцөд 68 га-гаас 722 тн төмс, 43 га-гаас 559 тн хүнсний ногоо авсан нь нийт төмсний 17.3 хувийг, хүнсний ногооны 33.1 хувийг тус тус эзэлнэ. Үлдсэн хувийг бусад сумууд эзлэх байна.

МАЛЫН ӨСӨЛТӨНД ГОЛЛОН НӨЛӨӨЛСӨН ҮЗҮҮЛЭЛТҮҮД

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2012/2011	
							%	Зөрүү
Бойжуулсан төл	539265	484506	413901	357520	487580	489680	100.4	2100
100 эхээс бойжуулсан төл	84	71	62	60	94	87	92.6	-7
Зүй бус хорогдол	22880	57684	120809	150897	14043	10606	75.5	-3437
Хээлтэгчийн тоо	681498	664758	602941	519337	566233	626572	110.7	60339
Хээл хаясан	35586	105416	90454	105922	7876	59246	752.2	51370
Сувайрсан	32706	24603	30953	48167	11876	19683	165.7	7807

ДҮГНЭЛТ

2012 онд цаг агаар тааламжтай, хэвийн байж, цас бага орж, том малын зүй бус хорогдол өмнөх жилийнхээс 24,5 хувиар буурч, бойжуулсан төлийн тоо өсч улмаар жилийн эцсийн мал тооллогын дүнгээр малын тоо 1410.5 мянган толгойд хүрч, өмнөх оныхоос 107.7 мянган толгой буюу 8.3 хувиар өслөө. Гэвч, энэхүү өсөлт нь өмнөх жилийн өсөлтөөс 7,3 пунктээр буурлаа. Үүний шалтгаан нь малын хээл хаялт өмнөх оныхоос 7,5 дахин, сувайралт 65,7 хувиар нэмэгдэснээр мал аж ахуйн голлох үйлдвэрлэл болох бойжуулсан төлийн тоо 0,4 хувиар өслөө.

Төрлөөр авч үзвэл тэмээний тоо 4192, адуу 51705, үхэр 87198, хонь 574376, ямаа 693032 толгой болж, өмнөх оныхоос тэмээ 200, адуу 3173, үхэр 6383, хонь 67465, ямаа 30496 толгойгоор тус тус нэмэгдэв.

Аймгийн мал аж ахуйн салбарт 2012 онд нядалгааны жингээр 5953.7 тонн мах, 20722 тонн сүү, 683.2 тонн хонины ноос, 212 тонн ноолуур, 14.4 тонн тэмээний ноос, 34 тонн эм ноос, 7.7 тонн хөөвөр, 9.5 тонн хялгас, 163.1 мянган ширхэг арьс шир үйлдвэрлэсэн байна.

Иймд орон нутагт бүс нутгийн тулгуур төв болон шаардлагатай газруудад нь мал аж ахуйн түүхий эдэд анхан шатны боловсруулалт хийх, хагас боловсруулсан бүтээгдэхүүн, эцсийн бүтээгдэхүүний жижиг, дунд үйлдвэрийг барьж байгуулах нь шаардлагатай байна.

2012 онд аминдаа малтай 13520 өрх байгаагийн 8383 нь малчин өрх байна. Мал аж ахуйн салбарт нийт 17808 малчид ажиллаж байна.

Нэг малчин өрхөд дунджаар 104 толгой мал, үүний дотор адуу 4, үхэр 6, хонь 42, ямаа 51 ногдож байна.

Мал аж ахуйн салбарын үйлдвэрлэлд цаашид нэг малын ашиг шим, чанарын үзүүлэлтэд анхаарлаа хандуулж, энэ чиглэлээр тодорхой арга хэмжээг үе шаттайгаар авч хэрэгжүүлэх шаардлагатай байна. Ялангуяа мал аж ахуйн салбарт шинэчлэл хийж, ашиг шим өндөртэй мал өсгөж үржүүлэх, малыг суурин болон бэлчээрийн хосолсон маллагаанд шилжүүлэх, малчдын хөдөлмөрийг хоршуулах, бэлчээрийг усжуулахад чиглэсэн арга хэмжээ ихээхэн чухал байна.

2012 онд тариалсан талбайг ургамлын нэр төрлөөр авч үзвэл: 38 га-д үр тариа, 375 га-д төмс, 141,3 га-д хүнсний ногоо тариалсан нь үр тарианы тариалсан талбай 2011 оныхоос төмс 23,8 га, хүнсний ногооны 4,8 га-гаар тус тус нэмэгдэж, үр тариа 33,4 га-аар багассан байна.

Үүнээс: Аймгийн хэмжээнд 2012 онд 88 тн үр тариа, 4161,7 тн төмс, 1690,2 тн хүнсний ногоо хурааж, 58394 тн өвс хадлан, 4865 тн таримал тэжээл бэлтгэсэн байна.

Газар тариалангийн үйл ажиллагаанд байгаль, цаг уур ихээхэн нөлөөлж байгаа боловч цаашид ургац хураалтын хэмжээг боломжийн хэмжээнд байлгахын тулд га-гийн ургацыг нэмэгдүүлэх, үүний тулд чанартай сайн уринш боловсруулалтыг нэмэгдүүлэх, усалгаатай талбайн хэмжээг нэмэгдүүлэх, ургац боловсролтын үед хортон шавьжтай тэмцэх, иргэдийн дунд тариалалт хийх, ургац хураах зэрэг асуудлаар сургалт, сурталчилгаа явуулж, мэдлэгийн дээшлүүлэх зэрэгт ихээхэн анхаарах шаардлагатай байна.

Хамгийн гол асуудал бол хөдөө орон нутагт хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүнийг хадгалах, боловсруулах, борлуулах чиглэлээр жижиг, дунд үйлдвэрүүдийг байгуулах, хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүнийг бэлтгэх төвлөрсөн

цэгүүд, хадгалах, хөргөх агуулах, зоорийг бий болгох, сэргээх нь чухал байна.

Бэлчээрийн мал маллагаанд нутгийн шилмэл омог үүлдрийн малыг өөр дотор шилж сонгон цэвэр үржүүлгийн арга хэрэглэх, нутгийн үүлдэр шилмэл омгийн малаар сайжруулах /Уулын бор үүлдрийн ямаа, “Керей” улаан хонь/

Өндөр уулын сумдад сарлагийг сүү, тос, махны чиглэлээр шилж сонгон үржүүлэх.

Төв суурин газрын ойролцоо сүүний чиглэлийн үхэр, адуу, тэмээ, ямааны эрчимжсэн фермерийн аж ахуй байгуулж эрхлэхийг дэмжих.

Мал сүргийг байнгын даатгалд хамруулах, байгалийн гамшиг, зудын хохиролоос сэргийлэх эргэ хэмжээ авах.

Малчдын боловсрол, мэргэжилтэй залуу халааг бэлтгэх арга хэмжээ авах

Бэлчээрт ашиглагдахгүй байгаа хуучин худаг, услалтын системүүдийг сэргээн засварлах

Бэлчээрийн даацад тохируулан малын тоо толгойг өсгөн үржүүлэх бодлого хэрэгжүүлэх, ялангуяа манай аймгийн нийт малын 50-аад хувийг эзэлдэг ямаан сүргийн тоо толгойн өсөлтийг хязгаарлах, бог малын хувьд өсгөж үржүүлж ирсэн уламжлалт харьцаа 75:25 хувь буюу 3 хонь, 1 ямаа гэсэн харьцаагаар өсгөж үржүүлэхэд татварын бодлогоор зохицуулах нь зүйтэй.

Хадлан, тэжээл үйлдвэрлэлийн аж ахуйн нэгжийн үйл ажиллагааг дэмжих зэрэг арга хэмжээнүүдийг авах шаардлагатай байна.

АШИГЛАСАН НОМ, МАТЕРИАЛ

1. Баян-Өлгий аймгийн Статистикийн эмхтгэл 2012 он
2. Улсын Статистикийн эмхтгэл 2011 он
3. Хөдөө аж ахуйн салбар, 2011он, ҮСХороо
4. Албан ёсны болон захиргааны сар, улирал, жилийн эцсийн мэдээ
5. Аймгийн эдийн засаг, нийгмийн байдлын танилцуулга-2012 он,
6. Баян-Өлгий аймгийн хөдөө аж ахуйн салбар, 2011 он
7. Хөдөө аж ахуйн 2011 оны улсын анх дугаар тооллого, 2012 он
8. “Монгол улсын нийгэм, эдийн засгийн байдал” танилцуулга, 2012/12 сар
9. www.1212.mn

_____ о О о _____